

Malét-Szabó Erika

Szemelvények a korrupció pszichológiájából

E-learning oktatási segédanyag

SZEMELVÉNYEK
A KORRUPCIÓ
PSZICHOLÓGIÁJÁBÓL

E-LEARNING OKTATÁSI SEGÉDANYAG

Nemzeti Közszołgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet

A kiadvány
a **KÖFOP-2.2.3-VEKOP-16-2016-00001**
„Kapacitásfejlesztés és szemléletformálás a korrupciós esetek
nagyobb arányú felderítése, illetve megelőzése érdekében”
című projekt keretében jelent meg.

Szerző:

Dr. Malét-Szabó Erika

Eredeti megjelenés éve:

2018, Dialóg Campus Kiadó

A hatályosítást végezte:

Dr. Klotz Péter

A hatályosított kézirat lezárásának dátuma:

2020. április 3.

© Nemzeti Közszerzői Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

© A szerző, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem okszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	4
BEVEZETŐ GONDOLATOK	6
I. BEVEZETÉS A KORRUPCIÓ PSZICHOLÓGIÁJÁBA	7
I.1. A korrupció pszichológiai fogalma	7
I.2. A korrupció és a korrupciós bűncselekmény fogalma	8
I.3. A korrupció megelőzésétől az integritáson keresztül a szilárd erkölcsiségig	9
I.3.1. A szilárd erkölcsiség fogalma	9
I.3.2. A korrupciómegelőzés rendszerszemlélete	11
I.4. Ellenőrző kérdések	12
II. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANÁBÓL	13
II.1. A személyiség-lélektan fogalma és alapkérdései	13
II.2. A „Big Five” („Nagy Ötök”) mint a legfontosabb személyiségvonások	13
II.2.1. Extraverzió dimenzió	14
II.2.2. Barátságosság/együttműködés dimenzió	14
II.2.3. Lelkiismeretesség dimenzió	15
II.2.4. Emocionalitás/neuroticitás dimenzió	15
II.2.5. Nyitottság/intellektus dimenzió	16
II.3. Az önmegvalósító, érett személyiség	16
II.3.1. Rogers személyközpontú személyiségelmélete	16
II.3.2. Maslow szükséglet-hierarchia-modellje:	17
II.3.3. Allport elmélete az érett személyiségről	20
II.4. Ellenőrző kérdések	20
III. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ FEJLŐDÉSLÉLEKTANÁBÓL	21
III.1. A szociális tanuláselmélet	21
III.2. Az erkölcsi fejlődés	22
III.2.1. Erkölcsi fejlődés Piaget szerint	22
III.2.2. Erkölcsi fejlődés Kohlberg szerint	23
III.3. Ellenőrző kérdések	24
IV. SZEMELVÉNYEK A MORÁLPSZICHOLÓGIA TERÜLETÉRŐL	25
IV.1. Léteznek-e minden kultúrában előforduló erkölcsi mintázatok?	25

IV.2. A morális önfelmentés	26
IV.2.1. A tett átcímzése	27
IV.2.2. Az ártalomban betöltött saját szerep minimalizált értelmezése:	27
IV.2.3. A tettek hátrányos hatásainak átértékelése, figyelmen kívül hagyása és eltorzítása:	28
IV.2.4. Az áldozatok okolása, leértékelése, dehumanizálása:	28
IV.3. Ellenőrző kérdések	29
V. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJÁBÓL	30
<hr/>	
V.1. A szociálpszichológia fogalma és tárgya	30
V.2. Az emberi csoportok pszichológiai sajátosságaiból fakadó magyarázatok	31
V.2.1. Norma, konformitás	31
V.2.2. Miért tartjuk be a társas normákat?	31
V.2.3. Hogyan alakulnak ki a normák a csoportban?	32
V.2.4. Árral szemben: a kisebbségi befolyás	33
V.2.5. Társadalmi normák a korrupcióra vonatkozóan	34
V.3. Az emberi gondolkodás néhány sajátos mechanizmusa	36
V.4. A korrupció dinamikája a játékelméletek szemszögéből	37
V.4.1. Fogolydilemma	37
V.4.2. Közjavak-játék	38
V.5. Ellenőrző kérdések	40
VI. A SZILÁRD ERKÖLCSISÉG MÉRÉSÉRE MEGALKOTOTT SZEM-MODELL ISMERTETÉSE ÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN VALÓ ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI	41
<hr/>	
VI.1. A tervezett viselkedés elméletének ismertetése	41
VI.1.1. Az attitűd komponens	42
VI.1.2. A szubjektív norma komponens	43
VI.1.3. A szubjektív kontroll komponens	44
VI.2. A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti SZEM-modell bemutatása	44
VI.3. A SZEM-modell kiegészítő elemei	45
VI.3.1. Személyiségjegyek	45
VI.3.2. A „Composite” modell (tapasztalat, nyereség-vesztés, önértékelés)	46
VI.3.3. Szervezeti norma	47
VI.3.4. Társadalmi norma és morális felfogás	48
VI.4. Egyéni és szervezeti beavatkozási lehetőségek a SZEM-modell alapján	48
VI.4.1. Egyéni szintű beavatkozási lehetőségek	49
VI.4.2. Szervezeti szintű beavatkozási lehetőségek	51
VI.5. Ellenőrző kérdések	53
VII. ZÁRÓ GONDOLATOK	54
<hr/>	
VIII. FELHASZNÁLT IRODALOM	55
<hr/>	

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A tananyag a korrupció egyfajta újszerű megközelítéseként a pszichológia mint a korrupció alanyaként szereplő ember viselkedésének és lelki működésének a vizsgálatát célzó tudomány elméleteit és eredményeit felhasználva keresi a magyarázatokat a korrupció jelenségére, valamint a lehetőségeket a korrupcióval szembeni küzdelem és a korrupciómegelőzés területén.

Az ember sokszínű működésével összhangban a pszichológiának számos tudományága van, amelyek az egyén egy-egy jellegzetes működési területét vizsgálják. A fejlődéslélektan foglalkozik a gyermekek testi-lelki fejlődésével, azzal, miként alakítja mindezt a velünk született genetikai adottság és a családi, környezeti hatás. A személyiséglélektan az emberi személyiség kialakulását, jellemzőit és működését, a szociálpszichológia pedig az emberek közötti társas viszonyokat, a meggyőzést, a kisebb és nagyobb csoportok működését vizsgálja.

A tananyagban ezen fő pszichológiai szakterületek alapvető fogalmai és elméletei mentén közelítjük meg a korrupció, valamint az ellene való küzdelem jelenségének a megértését, azaz az egyének és a munkahelyi szervezetek szilárd erkölcsiségének mint a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességüknek a fejlesztését.

I. BEVEZETÉS A KORRUPCIÓ PSZICHOLÓGIÁJÁBA¹

I.1. A korrupció pszichológiai fogalma

A *korrupció* fogalmára vonatkozóan igen sokféle meghatározás létezik. Ezek szinte mindegyikének lényege, hogy a korrupció *olyan jogellenes cselekedet, amely során valaki pénzért vagy más juttatásért, illetőleg ezek ígéretéért kötelezettségének megszegésével jogtalan előnyt biztosít mások számára.*

A meghatározásból mindenképpen kiemelendő két tényező:

- egyrészt a *jogtalan előny*, azaz olyan, az egyén számára pozitív dolognak a megszerzése, amire az egyén az adott pillanatban, az adott feltételek között illetve az adott minőségben nem jogosult (például gyorsabban sikerül elintéznie egy ügyet; olyanra kap engedélyt, amire nem jogosult; stb.);
- másrészt pedig, hogy mindennek a megszerzéséért az egyén valami *értékeset ad annak*, aki számára a jogtalan előnyt biztosítani tudja, és egyben akarja is.

A korrupcióra jellemző, hogy a hivatalos előírásokat előnyszerzés érdekében megsértő olyan személy követi el, aki saját státuszában emberek helyzetét, viszonyát érintő döntéseket hoz. Fontos eleme tehát a *hatalmi helyzet*, amellyel a hatalommal rendelkező személy *visszaél*. Ebből következően bárki elkövetheti, akinek hatalma van más személyek helyzete felett dönteni, nem csak állami tisztviselők (példákat lásd az e-learning tananyagban).

A hatalommal rendelkező személy mellett a korrupció jelensége mindig feltételezi egy *befolyásoló, aktív partner* részvételét is, aki a hatalommal rendelkező személyt *szeretné eltéríteni a szabályszerű eljárástól*. Jogtalan előny biztosításának akkor van értelme, ha valaki ezt kéri és „meg is fizeti”. A korrupció tehát mindenképpen társas jelenség, amelynek törvényszerűségeit a pszichológia tudományán belül a *szociálpszichológia* kutatja és írja le.

Minden fenti jellegzetesség esetében fontos hangsúlyozni, hogy számos pszichológiai tényező befolyásolja a megjelenésüket. Nagyon különbözőek vagyunk ugyanis a tekintetben, hogy mi jelent számunkra előnyt, miként fogalmazzuk meg a jogtalanságot, illetve, hogy milyen előny megszerzése éri meg számunkra, hogy külön „fizessünk” érte.

Fontos tényezőnek számít, hogy az életünk épp mely szakaszában tart, mik a mindennapjaink fontos és gyakori problémái, amelyek megoldására törekszünk. Mindezen túl a saját *személyiségünk*, annak fontosabb jellemzői is alapvetően meghatározzák azt, miként értelmezzük a korrupció szempontjából kihívásnak tekinthető helyzeteket. Éppen ezért fontos, hogy tananyagunkban kitérjünk a *személyiséglélektan* főbb irányzataira és elméleteire.

Mindeközben pedig természetesen annak is jelentős szerepe van, hogy felnőtté válásunk során milyen *családi-társadalmi mintákkal* találkoztunk, milyen értékrendet hozunk magunk-

¹ MALÉTSZABÓ E. (2018): *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

kal a családkból. A családi mintáknak a gyermek fejlődésére gyakorolt hatásával a *fejlődés-lélektan* tudománya foglalkozik.

A fentiekben vázolt példákon keresztül jól látható, hogy szinte nincs olyan területe a pszichológiának, amely valamilyen módon ne kapcsolódna a korrupció témaköréhez. Éppen ezért jelen tananyagban a pszichológia főbb szakterületei – mint a személyiséglélektan, a fejlődés-lélektan és a szociálpszichológia – mentén tárgyaljuk, milyen törvényszerűségek segíthetnek megérteni a korrupció jelenségét, illetve támogathatják a korrupcióval szembeni küzdelmet az egyén korrupcióval szembeni ellenálló képességének, a szilárd erkölcsiségének, avagy az integritásának az erősítése révén.

I.2. A korrupció és a korrupciós bűncselekmény fogalma

A Nemzeti Korrupcióellenes Program szerint „korrupciónak tekinthető a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.²) XXVII. fejezetén belüli tényállások és azokon túlmutató minden olyan társadalmi jelenség, amely során valaki a rábizott hatalommal magán- vagy csoportelőny érdekében visszaél”.

A Btk. XXVII. fejezete az alábbi *korrupciós bűncselekményeket* leíró tényállásokat tartalmazza.

1. *Vesztegetés (290. §)*
2. *Vesztegetés elfogadása (291. §)*
3. *Hivatali vesztegetés (293. §)*
4. *Hivatali vesztegetés elfogadása (294. §)*
5. *Vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban (295. §)*
6. *Vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban (296. §)*
7. *Befolyás vásárlása (298. §)*
8. *Befolyással üzérkedés (299. §)*
9. *Korrupciós bűncselekmény feljelentésének elmulasztása (300. §)*

Jellemző, hogy a tényállások minden esetben tartalmazzák a korrupcióban részt vevő mindkét fél, a hatalommal bíró és azzal visszaélő, valamint a minderre őt rábíró személy tevékenységét, melyek mindegyike tehát egyaránt bűncselekménynek és egyben hivatalból (azaz feljelentés nélkül is) üldözendőnek tekinthető.

A közszolgálati tisztviselők vonatkozásában a fenti listából mindenképpen ki kell emelni a *hivatali vesztegetés*, valamint annak *elfogadása* fogalmát. Hivatali vesztegetés alatt azt értjük, amikor *valaki egy hivatalos személyt a működésével kapcsolatban neki vagy rá tekintettel másnak adott vagy ígért jogtalan előnnyel befolyásolni törekszik*. Azaz például valaki pénzt fizet azért, hogy építési engedélyét hamarabb elbírálják. Ezen tényállás elkövetője az állampolgár, aki felkeresi a közszolgálati tisztviselőt, aki amennyiben hajlandó megtenni, amire kéri, a *hivatali vesztegetés elfogadása* tényállást valósítja meg.

² https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV Letöltve: 2017. 09. 10.

Fontos kiemelni, hogy magasabb büntetési tétellel büntetik azt, aki mindezt *vezető* beosztást betöltve, és az ebből fakadó hatalmával visszaélve követi el.

Megjegyzendő, hogy ezen ún. *szükségképpen korrupciós bűncselekmények*³ mellett az állampolgárok általában máshova sorolandó további bűncselekményeket is a korrupció mint gyűjtőfogalom kategóriájába tartozónak érzik. Ezek az ún. *nem szükségképpen korrupciós bűncselekmények*, melyek törvényi tényállása nem felel meg a korrupció fogalmának, de a konkrét elkövetés sokszor igen, ilyen pl. a *hivatali visszaélés, a hűtlen kezelés, a sikkasztás stb.*

I.3. A korrupció megelőzésétől, az integritáson keresztül a szilárd erkölcsiségig

A *Nemzeti Korrupcióellenes Program* (2015, 5. old.) a korrupció, illetve a korrumpálhatóság egyfajta ellentétpárjaként az *integritás* fogalmát definiálja, mely szerint „*az integritás a sértetlenségre, a feddhetetlenségre, a megvesztegethetetlenségre és a tisztaság állapotára utal*”.

Az integritás a szervezet és az egyén szintjén is használatos fogalom:⁴

- *Szervezeti szinten* azt fejezi ki, hogy az adott szervezet a kinyilvánított értékei és elvei szerint működik, így a közigazgatási szervek esetében a létrehozó jogszabályban meghatározott közérdekű céloknak megfelel. A szervezeti integritás leginkább a következő értékek együttes meglétét jelenti: felelősség és számonkérhetőség, tisztességes eljárás, diszkriminációmentesség, értékelvűség, transzparencia.
- *Egyéni szinten* az integritás olyan magatartásmódot jelöl, amely meghatározott értékeknek megfelel, vagyis azt, hogy az egyén elfogulatlanul, józan módon, saját értékrendjének megfelelően viselkedik és cselekszik.” Az integritás érvényesüléséhez természetesen az egyéni értékeknek összhangban kell lennie a társadalmi értékrenddel.

I.3.1. A szilárd erkölcsiség fogalma

A szilárd erkölcsiség fogalma a korrupciós kihívásnak való ellenállás képességét szimbolizálva a rendvédelemben született. A meghatározásában részt vevő felső vezetők véleménye szerint a „*szilárd erkölcsiség*” fogalma összességében a következőképpen határozható meg:

³ HOLLÁN M.: *A korrupció büntetőjogi vonatkozásai*. http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/f/be/b0000/Holl%C3%A1n%20Mikl%C3%B3s_A%20korrupci%C3%B3%20b%C3%BCntet%C5%91jogi%20vonatkoz%C3%A1sa_tananyag.pdf Letöltve: 2017. 09. 10.

⁴ PALLAI K.: *Integritás és integritásmenedzsment*. <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/3/00/80000/Integrit%C3%A1s%20%C3%A9s%20integrit%C3%A1smenedzsment.pdf> Letöltve: 2017. 09. 10.

A szilárd erkölcsiség az ember azon személyiségjellemzője, amellyel elfogadja az érvényben lévő társadalmi normákat (beleértve a jogi, etikai szabályokat), azokat megingathatatlanul betartja és rendíthetetlenül védi.⁵

Mindennek szellemében a szilárd erkölcsiséggel rendelkező kolléga a vezetők szerint:

- személyiségét, viselkedését és gondolkodásmódját tekintve teljes mértékben megfelel a társadalmi normáknak – a közszolgálati szervek működéséhez szükséges közbizalom fenntartásához elengedhetetlen írott és íratlan szabályoknak;
- azokat hivatali és magánéletében is minden körülmények között betartja;
- életét ezen szabályok és erkölcsi hitvallás mentén éli;
- továbbá mentes minden olyan valós vagy látszólagos körülménytől is, amely ezen jellemzőket negatív irányba befolyásolná. „*Nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani.*”

Összességében tehát elmondható, hogy a szilárd erkölcsiséggel rendelkező kolléga nem inog meg olyan helyzetekben, ahol erkölcsi (korrupciós) kihívás éri.

Érdekességként megjegyzendő, hogy a Belügyi Tudományos Tanács 2015-ben végzett vonatkozó *kutatása* szerint a szilárd erkölcsiség fogalmának meghatározása kapcsán a tanulói és az aktív rendvédelmi állomány véleménye is maximálisan összecseng a vezetők véleményével.⁶

A szakközépiskolai (jelenleg rendészeti szakgimnáziumi) tanulóknak, az egyetemi (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán) hallgatóknak, valamint a már aktív állományban lévő rendőröknek feltett vonatkozó kérdésekre adott válaszok tartalomelemzése alapján a szilárd erkölcsiség meghatározására nézve leggyakoribb tartalmak az alábbiak voltak:

- a *nem hagyom magam és ellenállok a kísértésnek (54,6%),*
- a *társadalmi normák követése (34%),*
- valamint a *saját, illetve belsővé vált normák követése (22,7%).*

De honnan ered a szilárd erkölcsiség? Szükségünk van rá? Természetes emberi igénynek tekinthető? Vagy mindezzel szemben valami olyasmi, amit kívülről erőltet ránk valami felsőbb hatalom?

Ezeket a kérdést vizsgálva mindenképpen meg kell említenünk három jelenséget, amelyek valahol a szilárd erkölcsiség iránti természetes emberi igényünk gyökereként is tekinthetők:⁷

- az ember *rend iránti természetes igényét;*
- a *jogállamiság eszméjét, amiből az igazságosság-méltányosság elvárások is fakadnak;*
- valamint a *legitimitást.*

⁵ MALÉTSZABÓ E. – CSATÓ P. (2015): A hazai rendvédelmi szerveknél előforduló korrupciós magatartások, valamint a korrupció megelőzésére tett törekvések jellegzetességei. In MALÉTSZABÓ E. szerk.: *Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai*. Budapest, Belügyminisztérium. 11–52.

⁶ MALÉTSZABÓ E. (2017): A szilárd erkölcsiség fogalma a fejlesztés szemszögéből. In FINSZTER G. – SABJANICS I.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 655–664.

⁷ HUNYADI GY. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.

A *rend iránti igény* az ember alapvető motivációi közé tartozik. Igen szoros kapcsolatban van az életünk szinte minden területét átható biztonság iránti szükségletünkkel, amelyen keresztül jelentősen képes befolyásolni a mindennapi viselkedésünket, az emberi kapcsolatainkat, sőt még a társadalmi-politikai viszonyokat is. A rend eredményezi a stabilitást. Ahhoz pedig, hogy az egyén jól tudja érezni magát, szinte elengedhetetlen, hogy stabilnak érezze magát, sőt az őt körülvevő világot, azaz azt a társadalmi-politikai rendet is, amiben él.

A rend iránti igény egyik igen fontos jellemzője, hogy annál inkább fokozódik, minél inkább fellazul az említett stabilitás. Azaz – kiindulva a tananyagunk fő témájából – minél több a hír és a tapasztalat a korrupcióról, annál inkább fokozódik az emberekben, az emberek alkotta közösségekben (nemzeti társadalmakban) az igény a korrupcióval szembeni ellenállás, azaz a szilárd erkölcsiség iránt.

A *jogállamiság* lényege, hogy az együttélést – azon belül is különösen a hatalmi viszonyokat, az irányítást és a kontrollt – rögzített szabályok, törvények határozzák meg. A törvények meghozatala, értelmezése és érvényesítése, valamint betartatása az állami szervek feladata. Éppen ezért a törvények súlya az állami szervek dolgozóira kétszeresen nehezedik, egyrészt mint állampolgárokra, másrészt mint a törvényes rend fenntartásáért felelős személyekre.

A jogállamiság egyik fontos ismérve még a *legitimitás*. A jogállam nem tud ugyanis működni akkor, ha a polgárai nem hisznek abban, hogy a jogalkotás az ő érdekeiket, azaz a közösséget szolgálja. Hasonlóan aláássa egy jogállam működését az is, ha az állampolgárok nem tudnak hinni az állami tisztviselők tisztességes voltában, abban, hogy a rájuk ruházott hatalommal tisztességesen élnek és nem visszaélnek. Ebből a szempontból egy állami tisztviselő viselkedésének precedens (minta) értéke van, hiszen alapvetően meghatározza, milyen kép alakul ki az emberekben általában az államról.

Fontos kérdés még, hogy az állami szabályozás, a törvényi rend mennyire esik egybe az emberek erkölcsi értékrendjével, azaz az állampolgárok mennyire teszik magukévá a jogszabályokat, illetve mennyire kell az államnak kényszerítő módon érvényesítenie azt.

Összességében elmondható tehát, hogy az ember szilárd erkölcsiség iránti vágya és igénye nem patetikus mítosz (olyasmi, amit csak azért szeretnénk, hogy megfeleljünk bizonyos tisztesség-elvárásnak), hanem természetes emberi igénynek tekinthető, ami alapvetően szolgálja azt, hogy az egyén biztonságban és egyben ennek következményeként jól érezhesse magát.

1.3.2. A korrupciómegelőzés rendszerszemlélete

A *Nemzeti Korrupcióellenes Program* egyik alapvetése, hogy a *korrupció ellen kizárólag büntetőjogi eszközökkel nem lehet hosszú távon eredményesen küzdeni*. Egyéni, intézményi és rendszerszinten is egyaránt hatékony megelőző intézkedések együttes alkalmazása lehet csak a célravezető, amely a *represszív (megtorló, büntető) és a preventív (megelőző) eszközöket* egyaránt magában foglalja.

A közigazgatási szervekre vonatkozóan is egyértelműen igaz az az általánosnak tekinthető megállapítás, miszerint a korrupció elleni küzdelem sikerességének alapfeltétele, hogy mind egyéni, mind pedig szervezeti szinten tegyünk az integritás – azaz a személyiség szintjére lefordítva a szilárd erkölcsiség mint egyéni, illetve kollektív magatartás – kialakítása és megőrzése érdekében.

A közigazgatási állomány vonatkozásában ez együttesen jelenti a szilárd erkölcsiséghez szükséges egyéni értékek meglétét, és a szervezet számára előírt (a szilárd erkölcsiséget is támogató) feladatok teljesítését.

A kollégákkal szemben megfogalmazott általános elvárások:

- a megvesztegethetetlenség,
- a szakmai felkészültség,
- az elfogulatlan hivatali ügyintézés,
- a jogszabályok és belső normák maradéktalan betartása,
- a közösségi érdekek előtérbe helyezése az egyéni érdekekkel szemben.

A közigazgatási szervezettel szemben megfogalmazott elvárások:

- köteles mindent megtenni azért, hogy a dolgozói ellenálljanak a korrupciós behatásoknak;
- ennek érdekében a rendeltetésének megfelelő szervezeti struktúrát és belső működési szabályokat alakít ki;
- folyamatosan ellenőrzi a szervezet működését;
- folyamatosan közvetíti az integritás, ezen belül is a szilárd erkölcsiség értékének fontosságát;
- törekszik a kollégák megbecsülésére és megtartására.

Az Nemzeti Védelmi Szolgálat, mint az a szervezet, akinek delegált feladata a teljes közszolgálat területén küzdeni a korrupció ellen, gyakorlati tapasztalatai és adatai alapján egyértelműen kijelenthető, hogy amennyiben a fenti egyéni és szervezeti tényezők valamelyike hiányzik, az a korrump viselkedési minták kialakulásához, a korrupciós cselekmények elkövetéséhez, azaz az adott közszolgálati szervezet korrupciós veszélyeztetettségének a növekedéséhez vezethet. *Mindez pedig egyértelműen alátámasztja a korrupciómegelőzés rendszerszemléletű – minden érintett tényező együttes figyelembevételével, valamint minden érintett együttes megszólításával történő – megközelítésének a szükségességét.*

I.4. Ellenőrző kérdések

1. Mi a korrupció általános fogalma?
2. Mi a korrupció büntetőjogi fogalma?
3. Milyen szempontok miatt fontos a korrupció jelenségének pszichológiai szempontú megközelítése?
4. Mi a szilárd erkölcsiség fogalma?
5. Mit jelent a korrupciómegelőzés rendszerszemléletű megközelítése?
6. Milyen szerepet játszik a hatalom a korrupció jelenségében?
7. Mit jelent az, hogy a korrupció társas jelenség?

II. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANÁBÓL⁸

II.1. A személyiséglélektan fogalma és alapkérdései

A személyiségre vonatkozó, a hétköznapi szóhasználatban felbukkanó fogalommeghatározásokat *naiv személyiségelméleteknek* nevezzük. Ezekben közös, hogy az egyéneket egymással összehasonlíthatónak és egymástól megkülönböztethetőnek tartják, bizonyos tipikus tulajdonságok meglétéén vagy hiányán keresztül.⁹

A *tudományos személyiséglélektani irányzatok* a maguk perspektívájából, a maguk értelmezési kerete mentén – így szükségszerűen egymástól némiképp eltérően – definiálják a személyiség fogalmát, miközben az alábbi 2 fő kérdésre keresik a választ:¹⁰

- I. *Mi áll az egyének közötti különbségek hátterében? Miért nincs két egyforma ember?*
- II. *Hogyan működik a személyiség? Miért viselkednek az emberek néha teljesen egyedien, máskor meg a többiekhez nagymértékben hasonló módon?*

Az alábbiakban a személyiség megértésének és leírásának néhány olyan megközelítését, nézőpontját ismertetjük, amelyek hozzájárulhatnak a korrupciós cselekményeket elkövető személyek lelkivilágának megértéséhez.

II.2. A „Big Five” („Nagy Ötök”) mint a legfontosabb személyiségvonások

A „Big Five” („Nagy Ötök”) egy korszerű – jelenleg is folyamatosan fejlődő – személyiségelmélet, mely az ún. *vonáselméletek* közé tartozik. A *vonáselméletek* lényege, hogy dimenziókban gondolkodnak az emberek egyediségét adó kevés számú személyiségvonásról. Szerintük ez a néhány személyiségvonás egyaránt megtalálható minden emberben, azonban nem azonos mértékben, és éppen ez adja az emberek egyediségét. A Big Five – a nevéből is következően – *5 független személyiségdimenzió* mentén írja le a személyiséget. A dimenziókat az elmélet megalkotói úgy alakították ki, hogy a hétköznapi szóhasználatból kigyűjtötték és rendszerezték azon tulajdonságokat, amelyek segítségével az emberek saját magukat, illetve másokat jellemeznek, majd ezt a számtalan jellemzőt bonyolult statisztikai eljárások segítségével az alábbi 5 fő vonásra és az ezekhez tartozó személyiségjellemzőkre szűkítették le.^{11 12}

⁸ VARJÚ N. – MITYÓK Cs. (2018): *Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából*. In MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

⁹ V. Komlósi (2006): A személyiség értelmezésének és tanulmányozásának különböző megközelítései. In OLÁH A. szerk.: *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium. 477–533.

¹⁰ OLÁH A. (2006): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.

¹¹ MIRNICS (2006)

¹² CARVER–SCHEIER (2006)

II.2.1. Extraverzió dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire nyitott és határozott, hogyan viselkedik társaságban. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Magabiztosság
- Impulzusok szabad kifejezése
- Dominancia
- Önbizalom
- Társaságkedvelés

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • pozitív érzelmi beállítottságú • önérvényesítő • társaságkedvelő 	<ul style="list-style-type: none"> • csendes • visszahúzódó • tartózkodó • szereti a magányt

II.2.2. Barátságosság/együtműködés dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén hogyan bánik embertársaival, mennyire melegszi-vű és szimpatikus a kapcsolataiban, könnyű-e vele együttműködni. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Szeretreméltóság vagy érzelmi hidegség
- Gondoskodás
- Érzelmi támasz nyújtása
- Másokkal való szembenállás
- Barátságosság vagy ellenségesség
- Bizalom vagy bizalmatlanság
- Féltékenység
- Ószinteség

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • altruista • gondoskodó • segítőkész, és ezt vélelmezi mások részéről is 	<ul style="list-style-type: none"> • önző • kételkedő • versengő

II.2.3. *Lelkiismeretesség dimenzió*

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire felelősségteljes, jellemzi-e a kitartás és a kemény munkavégzés, továbbá hogy van-e igénye új ismeretek elsajátítására. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Beszabályozottság
- Felelősség
- Tervezés/kitartás/célokért való küzdelem
- Kötelességtudat
- Engedelmesség
- Önfegyelem
- Megfontoltság

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • céltudatos • erős akaratú • határozott 	<ul style="list-style-type: none"> • a rend megszállottja vagy munkamániás

II.2.4. *Emocionalitás/neuroticitás dimenzió*

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire nyugodt, stabil és magabiztos. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Szorongás
- Ellenséges érzelem
- Rosszindulat
- Depresszió
- Sebezhetőség
- Impulzivitás

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • érzelmileg kiegyensúlyozott • képes higgadtan viselkedni a stresszes helyzetekben 	<ul style="list-style-type: none"> • hajlamos az irreális gondolkodásra • önértékelése alacsony • impulzuskontrollja alacsony

II.2.5. Nyitottság/intellektus dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire kíváncsi, és hogy mennyire nyitott az új emberekre és tapasztalatokra. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Képzeletgazdagság
- Logikus gondolkodás
- Érdeklődés
- Kreativitás
- Esztétikai érzék
- Intellektuális kíváncsiság

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • kíváncsi a belső és a külső világra is • képes új eszmék és értékek befogadására • intenzíven éli meg érzelmeit 	<ul style="list-style-type: none"> • viselkedése és életvezetése konzervatív • érzelmileg tompa • az ismert dolgokat részesíti előnyben az új élményekkel szemben

II.3. Az önmegvalósító, érett személyiség

Az önmegvalósítás jelenségét, valamint az érett személyiség fogalmát a *humanisztikus pszichológia* irányzatának előtérbe kerülésével kezdték vizsgálni a kutatók. A humanisztikus pszichológia érdeklődésének középpontjában ugyanis az élményeket átélő személy áll, akit csak szubjektív világlátásának, énészlelésének és önértékelésének megismerésén keresztül tudunk megérteni. A humanisztikus irányzat az embereket eredendően jónak és fejlődőképesnek tartja.

II.3.1. Rogers személyközpontú személyiségelmélete

Carl Rogers (1902–1987) amerikai pszichológus személyiségelméletének¹³ középpontjában az ember autonómiája és szabadsága áll. Úgy vélte, minden ember veleszületetten rendelkezik a személyes fejlődés és a növekedés lehetőségével, képes éretté válni és pozitív irányba változni. Szerinte az emberi szervezet alapvető motiváló ereje az **önmegvalósítás**, amely késztetés lényege, hogy az ember azzá válhasson, amivé csak akar. Rogers szerint az önmegvalósítás akkor következik be, ha az ember önértékelése szempontjából fontosabbá válik saját tapasztalata, mint mások róla alkotott véleménye.

¹³ ROGERS, C. R. (1961): *On Becoming a Person*. http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Carl_Rogers_On_Becoming_a_Person.pdf Letöltve: 2017. 09. 08.

Rogers az alábbi két központi fogalommal dolgozott:

1. Az *énkép* (*self/self-concept*) az énrre vonatkozó elképzeléseket, észleleteket és értékeket tartalmazza, azt, hogy „ki is vagyok én”.
2. Az *énideál* annak a vágyképe, amelyenné az egyén válni szeretne.

Rogers szerint az *énkép és az énídeál viszonya* az alábbiak szerint alakulhat:

- *Az énkép túl messze van az énídeáltól:* ha az egyén túl keveset képzel önmagáról, értéktelennek fogja érezni magát, alacsony lesz az önbizalma és önértékelése, szorongó és többnyire elégedetlen emberré válik.
- *Az énkép túl közel van az énídeálhoz:* ha az egyén irreálisan túlértékeli saját képességeit, a felsőbbrendűség érzése keríti hatalmába, öntelt és irreálisan elégedett lesz önmagával szemben.
- *Az énkép és énídeál optimális távolságban van egymástól:* ha az egyén reálisan képes szemlélni önmagát, az fejlődésre fogja ösztönözni, mivel a már meglévő képességeire alapozva küzdeni fog a távlati céljaiért, hogy olyan emberré válhasson, amilyen lenni szeretne.

Rogers szerint a *teljes, azaz érett embert* az alábbi tulajdonságok jellemzik:¹⁴

1. Önmegvalósításra törekszik.
2. Reálisan, objektívan észleli környezetét és a történéseket.
3. Énképe reális, tapasztalatai összhangban vannak az énjéről alkotott elképzeléseivel.
4. Igényli a pozitív és megerősítő társas kapcsolatokat, képes tisztelni másokat.
5. Önbecsülése pozitív, és ezt igyekszik is fenntartani.
6. Értékrendje szilárd.

II.3.2. Maslow szükséglethierarchia-modellje:

Abraham H. Maslow (1908–1970) amerikai pszichológus elképzelése szerint¹⁵ az emberi szükségletek hierarchikusak, felépítésüket egy *motivációs piramis* segítségével lehet szemléltetni. Míg a piramis legalsó szintjén a legalapvetőbb élettani szükségleteket találjuk, addig egyre feljebb haladva a motivációk mind magasabb rendűekké válnak.

¹⁴ ROGERS (1961)

¹⁵ MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4). 370–96.

1. ábra: Maslow szükséglet hierarchia-piramisa

Forrás: <http://tiszta-kommunikacio.hu/hol-tevedett-maslow/> Letöltve: 2017. 09. 13.

Maslow fentről lefelé haladva a piramis ábrában az alábbi szükségleteket különböztette meg egymástól:¹⁶

1. *Fejlődésmotívumok*: ezek azok, amelyek képesek motiválni az egyén fejlődését.

- *Transzcendencia szükséglete*: az egyén önmegvalósítását követően segítséget nyújt másoknak, hogy ők is elérhessék ezt az állapotot.
- *Önmegvalósítás (csúcserő) szükséglete*: ide tartozik a személyes fejlődés és az énkiteljesítés elérése, valamint az alkotás iránti vágy.
- *Esztétikai szükségletek*: ide tartozik a szépség, egyensúly, szimmetria, rend és formák értékelésének, keresésének szükséglete.
- *Kognitív szükségletek*: ide tartozik a tudás és megértés, a kíváncsiság, a felfedezés, az értelemkeresés, az események bejósolhatóságának szükséglete.

¹⁶ McLEOD, S. A. (2016): *Maslow's Hierarchy of Needs*. www.simplypsychology.org/maslow.html Letöltve: 2019. 09. 09.

- *Megbecsülés, elismerés szükséglete:* ide tartozik az önértékelés, önbecsülés, az önbizalom, a teljesítmény, ügyesség, függetlenség, státusz, dominancia, tekintély és felelősség szükséglete.

2. *Hiánymotívumok:* nem motiválják önmagukban a fejlődést, azonban hiányuk egyre erőszakosabban törekszik a kielégülés felé, így egyre inkább elvonják az egyén figyelmét az önmegvalósításról.

- *Szeretet- és társadalmi szükségletek:* ide tartozik a szeretet, barátság, intimitás, bizalom, elfogadás, gyengédség, közösséghez (család, barátok, munkahely) való tartozás és tisztelet szükséglete.
- *Biztonság szükséglete:* ide tartozik a stabilitás, a szabályok, továbbá a fizikai és pszichés ártalmaktól való védelem iránti szükséglet.
- *Biológiai és fiziológiai (alapvető) szükségletek:* ide tartozik a lélegzés, evés, ivás, lakóhely, pihenés és alvás, testmozgás, szexualitás szükséglete.

Maslow úgy vélte, hogy minden ember az *önmegvalósítás* útján halad, amely nem más, mint az emberben rejlő végtelen lehetőségek kiteljesítése. Ennek az útnak a bejárása során az egyén a piramis legalján található legalapvetőbb élettani szükségletek (evés, ivás, táplálkozás stb.) kielégítésétől fokozatosan jut el a többi fok „leküzdése” után az önmegvalósításig, majd ezen túl megtapasztalhatja akár a transzcendencia állapotát is. Utóbbi állomáson már mások önmegvalósításában segédkeznek.

Maslow az *önmegvalósító ember alábbi 15 személyiségjellemzőjét* különítette el:

1. A valóságot hatékonyan, gyakorlatiasan képes észlelni, jól tűri a bizonytalanságot.
2. Olyannak fogadja el önmagát és másokat, amilyenek.
3. Képes spontán módon gondolkozni és cselekedni.
4. Inkább a problémákra, mint önmagára koncentrál.
5. Kivételes humorérzéke van.
6. Képes az élet történéseit objektíven szemlélni.
7. Különösen kreatív.
8. Ellenáll a kulturális hatásoknak, azonban célja nem a társadalmi szabályokkal való ellenszegülés.
9. Aggódik az emberiség boldogulásáért.
10. Mély megbecsüléssel képes szemlélni az élet legalapvetőbb történéseit.
11. Inkább mélyebb és szorosabb személyes kapcsolatokat alakít ki, de kevesebb emberrel.
12. Csúcsmélységei vannak.
13. Igényli a magányt.
14. Demokratikus beállítottságú.
15. Erős morális és etikai értékrenddel rendelkezik.

Habár Maslow úgy véli, hogy az önmegvalósításra minden embernek megvan a lehetősége, mégis az emberiség csupán 2%-a képes azt ténylegesen elérni. Ennek okát abban látja, hogy az emberek többsége nem tesz valódi lépéseket az önkiteljesítés felé.

II.3.3. Allport elmélete az érett személyiségről

Az érett személyiséggel nem csak a humanisztikus pszichológia foglalkozott. Fontos megemlíteni Allport nevét is, akinek a személyiségelmélete a *vonáselméletek* közé tartozik. Allport¹⁷ az **érett személyiség** alatt végső soron az (mentálisan) egészséges személyiséget érti, aki életútja során egyre nehezebb életfeladatok megoldására válik képessé, ura környezetének, pontosan észleli mind önmagát, mind pedig a világot. Az *érett személyiséget jellemző alábbi 7 személyiségjegy* világítja meg, hogy mit is értett pontosan a meghatározás alatt:

1. *Egész életen át tartó fejlődés*: az egyén tudatosan nyitott a világ és az új dolgok megismerésére, a külvilág dolgai iránt belsőleg érdeklődik.
2. *Kiterjesztett én*: az egyén becsületes munkavégzésén túl szabadidejét is hasznosan tölti, olyan dolgokkal, amelyeket szeret, mindezekén túl van energiája a közösség jóléte érdekében tevékenykedni.
3. *Intimitás*: az egyén képes bensőséges kapcsolatok kialakítására és az együttérzésre, képes megérteni másokat, az emberek lelkében a hasonlóságokat kutatja, toleráns az egyéni különbségekkel szemben.
4. *Önelfogadás*: az egyén érzelmileg stabil, bízik másokban és képes másokat és önmagát olyannak elfogadni, amilyen(ek). Az önmagáról kialakított képe pozitív, tisztában van erősségeivel és gyengeségeivel, ezért a mások rá vonatkozó megállapításai nem ingatják meg stabil önismeretét és önszeretetét. Jól tűri a frusztrációt, továbbá képes késleltetni szükségleteinek kielégítését.
5. *Valóságghű észlelés*: az egyén képes objektívan szemlélni a külvilágot és annak történéseit, nem befolyásolják és torzítják észlelését saját vágyai. Képes elmélyülni munkájában, továbbá képes a visszajelzések reális feldolgozására.
6. *Önismeret és humor*: azt jelenti, hogy az egyén képes kívülről szemlélni saját magát, minél jobb az önismerete, annál inkább képes a külvilág eseményeit humorral szemlélni, ez a képesség leggyakrabban az öniróniában nyilvánul meg.
7. *Szilárd életfilozófia*: az egyén stabil értékrenddel és lelkiismerettel rendelkezik, saját életcélokat fogalmaz meg, amelyek mellett képes elköteleződni.

II.4. Ellenőrző kérdések:

1. Sorolja fel a Big Five személyiségelmélet 5 dimenzióját!
2. Milyen személyiségjegyekkel jellemezte Maslow az önmegvalósító embert? Soroljon fel ezek közül 7 darabot!
3. Milyen személyiségjeggyel jellemezte Allport az érett személyiséget?
4. Mit jelent Allportnál az önelfogadás?

¹⁷ ALLPORT, G. W. (1980): *A személyiség alakulása*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

III. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ FEJLŐDÉSLÉLEKTANÁBÓL^{18 19}

„*A hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát*” – tartja a mondás, amit a szülők már óvodás gyermeküknek is igyekeznek a fejébe vésni. A megtévesztést azonban nem lehet elkerülni, hiszen az a mindennapjaink részét képezi, mind a társas interakciók, a hallott történetek, a baráti tréfák vagy akár egészen különleges helyzetek, mint például a cirkuszi mutatványok által. A magyar kultúrában elég a népmesékre gondolnunk, amelyekben legtöbbször az győzedelmeskedik, aki a legravaszabbnak hitt szereplő észjárását is átlátva egy újabb, a korábbiaknál fondorlatosabb cselt ötöl ki.

A szülők is rengeteg cselt találnak ki és alkalmaznak a gyermekeik felnevelése során. Másfelől a gyermek közvetlen környezete – a család, az iskola és a barátok – igyekszik őt megingathatatlanul erkölcsös viselkedésre nevelni direkt tanítással és példamutatással. Előfordul, hogy a tanítás tartalma és a szülői magatartás ellentétben áll egymással. Jó példa erre, amikor a gyerek folyamatosan azt hallja, hogy hazudni nem szabad, ugyanakkor többször szem- és fültanúja a szülei mellébeszélésének, például amikor egy kellemetlen meghívást családi programra hivatkozva visszautasítanak. Ugyanígy disszonáns lehet egymással az a tanítás, hogy a lopás bűn, valamint a munkahelyről „szerzett” kisebb-nagyobb használati tárgyak büszke mutogatása. Ebben a fejezetben az egyén ezen hatások mentén alakuló erkölcsi fejlődésének a törvényszerűségeit ismertetjük.

III.1. A szociális tanuláselmélet

A környezetnek az egyén fejlődésében betöltött kiemelten fontos szerepére a *szociális tanuláselmélet* hívta fel a figyelmet. Központi kérdéskörük a viselkedést megváltoztató tapasztalatok azonosítása, szerintük ugyanis a viselkedés a környezeti változók és a személyiségváltozók folyamatos kölcsönhatásának eredménye, így számukra a *tanulási folyamatok* hangsúlyosak.²⁰

A szociális tanuláselmélet egyik legfontosabb képviselője, *Albert Bandura* (1925–) kanadai származású amerikai pszichológus úgy vélte, hogy az ember viselkedését közvetlenül a környezet alakítja, mégpedig úgy, hogy a gyermekek megfigyelik, értelmezik, majd eltanulják a felnőttek viselkedését.²¹

Bandura kiemeli, hogy a későbbi életévek folyamán az egyén nem minden viselkedést fog ismételni, amelyet korábban megtanult. A viselkedés ismétlése főképp attól függ, hogy arra az

¹⁸ VARRÓ-HORVÁTH-SZENTIVÁNYI-MAKÓ (2018)

¹⁹ VARJÚ-MITYÓK (2018)

²⁰ MARGITICS F. (é. n.): *Személyiségpszichológia*.

²¹ BANDURA, A. (1977). Social learning theory. In WOLMAN, B. B. – POMROY, L. R. eds.: *International encyclopedia of psychiatry, psychology, psychoanalysis, and neurology* (Vol. 10). New York, Van Nostrand Reinhold.

egyén mennyire motivált, ezt viszont az határozza meg, hogy a korábbi megfigyelései során a *modell* milyen (negatív vagy pozitív) következményekkel szembesült, amikor a viselkedést produkálta. Ebből következik, hogy a *viselkedéses képesség elsajátítása nem esik egybe a tényleges viselkedési teljesítménnyel.*

III.2. Az erkölcsi fejlődés

III.2.1. Erkölcsi fejlődés Piaget szerint

Az erkölcsi fejlődés szempontjából fontos kiindulópontot jelentett *Jean Piaget* (1896–1980) munkássága. Véleménye szerint a szociális szabályok megértése szoros összefüggésben áll a *kognitív képességek* – mint a figyelem vagy a logikus gondolkodás – éréseivel.

Piaget az erkölcsi fejlődésre vonatkozó elméletében ennek megfelelően több szakaszt különít el:

1. *2–5 éves kor között a gyermekek a saját szabályaikat követve leginkább csak egymás mellett, de nem egymással játszanak. Az együttműködés vagy a másik szempontjainak figyelembevétele még nem várható el tőlük.*
2. *5 éves kortól kezdődően a szabályok hirtelen előtérbe kerülnek, betartásuk mindenkire kötelező érvényűvé válik (erkölcsi realizmus szakasza). Ebben az időszakban a gyermekek az emberek cselekedeteit nem azok mögöttes szándéka, hanem a végrehajtott cselekmény következményei alapján ítélik meg, illetve a hazugságok különböző fajtái, mint a túlzás, füllentés vagy szándékos becsapás között sem képesek még különbséget tenni. (Pl. kevésbé ítélik rossznak azt a személyt, aki összetör egy csészét, miközben lekvárt próbál csenni a kamrából, mint azt, aki szaladgálás közben véletlenül lelök az asztalról egy tálcát, amin több csésze is található.)*
3. *7–12 éves kor között a gyerekek képessé válnak arra, hogy logikai műveleteket végezzenek, és a konkrét tárgyak sajátosságait megértsék. Megjelenik a *szabályalkotás* és a *közös megegyezés*, a döntéshozatal átlátása. Számításba veszik a tett mögött meghúzódó szándékot.*
4. *12 éves kortól kezdődően válik Piaget szerint a gyermek képessé arra, hogy erkölcsi döntéseit a felnőtt gondolkodásmódnak megfelelően, tágabb keretek között, akár a társadalmi konvenciók szintjén hozza meg.*²²

²² ATKINSON, R. L. et al. (1999): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

III.2.2. Erkölcsi fejlődés Kohlberg szerint

Piaget elméletét továbbgondolva Lawrence Kohlberg (1929–1987) amerikai pszichológus az *erkölcsi fejlődés gyerekkortól felnőttkorig tartó folyamatában 3 hierarchikus szintet* és ezeken belül összesen *6 önálló fejlődési szintet* különböztetett meg egymástól,²³ amelyek a következők:

A. Konvenciók – mint közös megegyezésen alapuló szabályok – előtti (prekonvencionális) szint:

1. *A külső (heteronóm) erkölcsi szabályok szakasza.* Ebben a szakaszban a gyermek még nem képes különbséget tenni a saját és a külvilág szükségletei között. A számára közvetített szabályok elsősorban az ő vagy a környezetének fizikai károsodását hivatottak megelőzni. Betartásuk pedig a feltétel nélkül elfogadott tekintélyszemélyek (például szülők) akarátának és a büntetéstől való félelemnek a függvénye. „*Azért csinálom, mert anyu azt mondta.*”
2. *A saját érdek által meghatározott (individualista) szakasz.* Az egyén ebben a fejlődési szakaszban már képes felismerni a saját és mások érdekeit. A szabályokat ugyanakkor csak akkor tartja be, ha azok egybeesnek a saját személyes érdekeivel. „*Azért csinálom, mert nekem ez jó.*”

B. Konvencionális – közös megegyezésen alapuló szabályok – szint:

3. *A kölcsönös társas kapcsolatok, valamint a társas konformitás szakasza.* Az egyén ebben az életszakaszban már képes mások érdekeit is figyelembe venni a viselkedése során. A szabályok betartása ettől kezdve már azért válik fontossá, mert szeretne a családdal és a barátok elvárásaihoz igazodni, azoknak megfelelni. Fontossá válik számára a megbízhatóság, a hála és a hűség. „*Azért csinálom, mert mindenki ezt várja el tőlem.*”
4. *A társadalmi rend és a lelkiismeret szakasza.* Az egyénnek ebben a fejlődési szakaszban már az is fontos, hogy hozzájáruljon a csoport vagy akár a társadalom egészének a jóllétéhez. Ennek megfelelően a kötelezettségeit a társadalmi normák szem előtt tartásával igyekszik teljesíteni. „*Azért csinálom, mert mindenki ezt csinálja.*”

C. A konvenciókon túli (posztkonvencionális) szint:

5. *Társadalmi szerződések, illetve a hasznosság és a személyiségi jogok szakasza.* Az egyén ebben a szakaszban már pontosan tudja, hogy annyi vélemény és nézet létezik, ahány ember, azaz a szabályok és az értékek viszonylagosak. Kiemelten fontosak számára az alapvető emberi értékek (például az élethez való jog), amelyeknek a figyelembevételét alapvetőnek tartja a társas kapcsolatokban mind csoport-, mind pedig társadalmi szinten. Úgy véli, hogy amennyiben az adott társadalmat nem hatják át a demokratikus értékek, és nem a többség jóllétét tartják szem előtt, azokat meg kell változtatni. „*Azért csinálom, mert így helyes.*”
6. *Az egyetemes etikai elvek felismerésének a szakasza.* Az egyén ebben a szakaszban saját értékrenddel és önálló elvrendszerrel rendelkezik. A társadalmi normákat nem vakon követi, hanem belső személyes meggyőződéséből. Amennyiben mégis megszegi azokat, azt azért teszi, mert a saját, egyetemes értékeken alapuló elveinek kíván érvényt szerezni.

²³ KOHLBERG, L. (1959): Stage and sequence: The cognitive-developmental approach of socialization. In GOSLIN, D. A. ed.: *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rend McNally.

Kohlberg elmélete szerint az *erkölcsi fejlődés* folyamán az egyén a fenti szakaszokon halad keresztül, amelyek szigorúan egymásra épülnek, így nem felcserélhetők és nem átugorhatók. Amíg a személy nem oldotta meg önmagában az adott erkölcsi fejlődési szinthez kapcsolódó dilemmát, addig nem képes meghaladni azt. Ebből következik, hogy az erkölcsi fejlettség szintje egyáltalán nem függ az életkortól, nincs meghatározott üteme, azaz mindenki egyénileg halad keresztül rajta, továbbá nem mindenkinél megy teljesen végbe. A legtöbb felnőtt például képtelen meghaladni a második hierarchikus fejlődési szintet, a konvencionális szintet.

III.3. Ellenőrző kérdések:

1. Mi Piaget szerint az autonóm és a heteronóm erkölcs közötti különbség?
2. Hány hierarchikus szintet és hány önálló fejlődési szintet különített el Kohlberg erkölcsi fejlődésről szóló elméletében? Mutasson be ezek közül egyet!

IV. SZEMELVÉNYEK A MORÁLPSZICHOLÓGIA TERÜLETÉRŐL²⁴

IV.1. Léteznek-e minden kultúrában előforduló erkölcsi mintázatok?

Jonathan Haidt „*morális alapok*” elmélete²⁵ azt vizsgálta, melyek az erkölcsösségnek azok a jellemző aspektusai, amelyek minden kultúrában következetesen megjelennek, és amelyek ösztönösen meghatározzák a viselkedésünket, választásainkat, döntéseinket: önkéntelenül is úgy érezzük, követnünk kell őket, „helyesen” kell viselkednünk. Haidt különböző kultúrák erkölcsi rendszereit, illetve a moralitásról szóló tudományos modelleket elemezve tárta fel a következő, következetesen megjelenő öt *morális alapidimenziót*:

1. *A törődés-gondoskodás.* Elítélendő ellenpólusa a kár, sérülés és ártalom okozása, ami minden kultúrában erkölcstelen. Stresszhelyzetben a segítő attitűd, az empátia alapvetően a saját csoport tagjaira terjed ki, a mások szenvedése által kiváltott jó cselekedet, az *irgalom*, önzetlenség, *altruizmus* kiemelten fontos erény.
2. *A fair együttműködés.* Ennek ellentéte az önös érdeket szolgáló csalás. Az evolúció során a törzsi lét fejlődése, a csoporton belüli harmonikus együttélés, a kölcsönös, önzetlen önfeláldozás óriási versenyelőnyt biztosított az embernek.
3. *A csoporthűség*, amelynek az ellentéte az *árulás*. Az evolúció során a saját csoport iránti *lojalitás* a túlélés lehetőségét biztosította a saját gének számára. Ezzel párhuzamosan megjelent a külső csoportokkal szembeni ellenérzés, előítélet, gyűlölet.
4. *Az engedelmesség.* A csoport akkor stabil, ha a vezetők következetesen és kiszámíthatóan irányítanak, és a csoporttagok megosztottság nélkül követik őket. Külön kijelölt, mindenki által elfogadott vezető nélkül a csoport spontán működése egyszerűen nem biztosít kellő döntőképességet, rugalmasságot, így versenyképesebb, hatékonyabb a csoport egy vagy több vezetővel az élén.
5. *A szentség, tisztaság, a földi, anyagi jelenségektől való eltávolodás, az emelkedettség.* Ennek alapja a *romlottság* elítélése, ami – noha erkölcsi jelentőséggel bír – valószínűleg nem a társas szférában gyökerezik, hanem egészen egyszerűen a táplálkozásban. Ősi története során az emberiség számos fertőzésnek, mérgezésnek volt kitéve, ám a túlélés érdekében különféle új táplálékköröket kellett bevonni az egyre növekvő lélekszámú közösségek ellátásába. Nem meglepő, hogy szinte minden vallásban megjelentek a *táplálkozással kapcsolatos rítusok, tabuk, önkorlátozások.*

²⁴ HORVÁTH F. (2018)

²⁵ HAIT, J. – JOSEPH C. (2007): The Moral Mind: How 5 Sets of Innate Intuitions Guide the Development of Many Culture-specific Virtues, and Perhaps Even Modulaes. In CARRUTHERS, P. – LAURENCE, S. – STICH, S. ed.: *The Innate Mind*. Vol. 3.

Haidt szerint a különféle kultúrák, ideológiák közötti különbség abból adódik, hogy más és más morális alapra építenek inkább, ezért különböző értékeket állítanak középpontba és szorítanak perifériára.

IV.2. A morális önfelmentés

Az erkölcsös viselkedést a személyes és a közösségi jellemzők összehatása munkálja ki, és eredményét nehéz megjósolni. Az egyén sokszor felmenti önmagát, a közösség pedig elítéli. Máskor pedig éppen közösségi nyomásra kell megtennünk olyasmit, ami ellentmond egyéni erkölcsi meggyőződésünknek.

Az ember mindezek ellenére igyekszik úgy viselkedni és úgy gondolkodni, hogy az egyaránt összhangban álljon a közösség normáival és a saját erkölcsi meggyőződésével. Igyekszik humánusan viselkedni, és elkerülni az embertelenséget, akkor is, ha ez csak bizonyos lemondás árán valósítható meg. A szabályok elsajátítása, átvétele, az önszabályozás és a kritikus önmagunkra tekintés révén folyamatosan értékeljük a saját viselkedésünket. A cél az önbecsülés fenntartása. Ha erkölcsileg elítélendő cselekedetekbe csúszunk bele, önbüntető szankciók lépnek életbe (lelkiismeret-furdalás, önértékrzet csökkenése, rossz hangulat, stressz stb.). Ezek enyhítése érdekében egy sor olyan gondolati folyamat indul be, ami segít erkölcsileg elhatárolódni a tetteinktől.

Ez egyfelől megvéd a kínos érzésektől, ugyanakkor növeli a további kihágások esélyét, hiszen önmagunk előtt nem kell „megfizetnünk” a tetteinkért.

Az alábbiakban a morális önfelmentés legjellemzőbb trükkjeit tekintjük át a Stanford egyetem professzora, Albert Bandura összefoglalója alapján.²⁶

Az alaplogika mindig az, hogy elsősorban a körülmények mérlegelése során lehet csalni, hiszen a morális normák az adott közegben viszonylag stabilak, ezeken nehéz változtatni. Négy ponton lehet úgy értékelni az információkat, hogy eljuthassunk a morális önfelmentésig:

1. A tett átcímzése, újraértelmezése,
2. az ártalomhoz való hozzájárulás, a saját szerep minimalizált értelmezése,
3. a következmények akcióhoz köthetőségének elkenése,
4. a sérelem elszenvédője, az áldozat okolása és/vagy leértékelése.

²⁶ BANDURA, A. (1999): Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. [Special Issue on Evil and Violence]. 1999/3. 193–209.

IV.2.1. A tett átcímkezése:

A tett, amit már megtettek, megtörtént. Ezen már nem lehet változtatni. Utólag viszont át lehet címkézni, újra lehet értelmezni, ennek a következő módjait azonosította Bandura:

- *Morális öngazolás*: A tett elkövetője minden kreativitását latba vetve megmagyarázza, hogy tulajdonképpen miért is volt helyes, amit tett.
- *Önfelmentő összehasonlítás*, amelynek két változata van:
 - » Az egyik lényege, hogy keresünk egy olyan példát a múltban, amit másvalaki tett, és sokkal súlyosabb volt, mint az, amit mi elkövettünk, így azzal összehasonlítva a mi tettünk már enyhébbnek ítéltető.
 - » A másik lényege *igazolni, hogy a becsületes megoldást már kipróbálta valaki, és az hatástalan volt, kudarcot vallott*
- *Eufemizálás*, azaz a finomkodó megfogalmazás.
 - » Ha például valakit kirúgunk, akkor „olyan alternatív karrierlehetőséget biztosítunk a számára, ami tulajdonképpen neki jó”.
 - » Hasonló módon válik a hazugság „a tények egy másik verziójává”,
 - » a bombázás civil áldozatai pedig „járulékos veszteséggé”.
 - » *Az alanyt nélkülöző, passzív módban történő megfogalmazás*, illetve *főnevesítő nyelvtani szerkezetek* használata (például „az okiratra folyadék ömlött, így nem lehetett felhasználni” sokkal jobban hangzik, mint „az okiratra ráborítottam a kávé, ezáltal olvashatatlanná vált”).
 - » *Élettelen tárgyakat ruházunk fel cselekvő erővel* (például „A telefonfülke gyorsan közeledett az autóm felé, próbáltam kikerülni, de elkapta a kocsim elejét.”)

IV.2.2. Az ártalomban betöltött saját szerep minimalizált értelmezése:

A következő lépés az önfelmentés útján az, amikor a *tettek által keltett hátrányos hatásokat, illetve az ahhoz való hozzájárulásunkat átértékeljük*.

- Ennek egyik módja az, hogy *minimalizálva észleljük az általunk elkövetett tett végeredményhez való hozzájárulásának mértékét*, a másik pedig, hogy *csökkentjük a következő tetteinkhöz köthetőségét*:
 - » Tipikus példa a „parancsra tettem”, „nem én vagyok a felelős, hiszen, ha én nem tettem volna meg, megtette volna más”, illetve a „nem azért halt meg, mert áttértem a másik sávba, hanem azért, mert túl gyorsan hajtott”.
 - » A felbujtás felelősségét ritkán vállalja fel nyíltan a hatalom, ezért sokszor inkább közvetett módon próbálják elérni, hogy a beosztott megtegye a morálisan vitatható tetteket a „saját közösség érdekében”. Általános módszer a *gyűlöletkeltés, fanatizálás, bűnbakképzés*, hiszen ezek révén külön parancs nélkül, „belső meggyőződésből” is az elvárások szerint cselekszik a csoporttag.
- Ugyancsak a felelősség szálainak összekuszálására épít *a csoportban elkövetett rossz cselekedet*, ahol nem köthető egyértelműen személyhez egy-egy tevékenységmozzanat.
- A személyes felelősség elcsalására bevett szokás az is, hogy *a nemtelen cselekedetet több apró, önmagában ártalmatlan részletre osztjuk*. Önmagában egyik ilyen tevé-

kenység mozzanat sem okoz kárt, így nem kelt büntudatot egyik résztvevőben sem a saját hozzájárulása, hiszen nem is látják át az egész folyamatot, összességében azonban kártékony végkimenetelt eredményeznek ezek a tettek. Amint rutinná válnak ezek a mozzanatok, mindenki igyekszik „jól” végezni a feladatát, a lehető legnagyobb jó szándékkal.

IV.2.3. A tettek hátrányos hatásainak átértékelése, figyelmen kívül hagyása és eltorzítása:

Teszünk valamit, ami másnak, a közösségnek nyilván rosszat eredményez, de a következményeket figyelmen kívül hagyjuk, alulbecsüljük a következő módokon:

- *A távoli helyen, vagy időben később jelentkező kár* kedvez az ilyen folyamatok kialakulásának. Ilyenek például a katonai akciók például, amelyeket drónok által hajtanak végre, hiszen az irányító távol van a bevetés helyszínétől, és csak monitoron keresztül látja a feladat végrehajtását.
- Ugyanilyen logika mentén számít hatékony lelkiismeret-kiiktató megoldásnak az *utasítási lánc alkalmazása*, ahol a parancs kiadásától a végrehajtásig több lépcsőfok is van. Az időben való eltolásra fájóan aktuális példa a környezetszennyezés, ahol a majdani generációknak, unokáinknak okozunk megoldhatatlan problémákat a mai kényelmünkért cserébe.

IV.2.4. Az áldozatok okolása, leértékelése, dehumanizálása:

Személyes kontaktus megléte esetén – az ösztönös empátiás reakció miatt – sokkal nehezebb ártani olyan valakinek, akivel azonosulni tudunk. Aki *hasonló* hozzánk, vagy *ismerős* a számunkra, az magasabb szintű empátiát vált ki, így nehezebb szembenézni vele a neki okozott kárral kapcsolatban. Ezt a hatást igyekeznek kivédeni a következő technikák:

- *Személytelen, lealacsonyító kategóriákkal címkézzük az áldozatot*, és nem tekintjük ugyanolyan érző, emberi lénynek, mint önmagunkat, így megszüntetjük az azonosulási alapot.
- *Nem személy, hanem csoport-hovatartozás szintjén azonosítjuk be a sértettet, és sztereotípiák mentén alacsonyabb rendűnek vagy veszélyesnek ítéljük őt* (például bőrszín, vallás, etnikum stb. alapján).
- *Magát az áldozatot hibáztatjuk*, amiért védekezésből vagy a jó érdekében – amit az áldozat nem látott be – kénytelen volt ilyeneket tenni vele.

A morális énfelmentés sikeresebb, ha *fokozatosan bontakozik ki*, azaz először csak kis kihágásokat követ el a cselekvő, majd mikor az már megszokottá válik, egyre nagyobbakat. *Ha ki akarjuk védeni ezeket az önbecsapásokat*, amelyek nemtelen cselekedetekhez vezetnek, *érzékenynek, tudatosnak kell lenniünk már a legapróbb jelekre is*, amik a lelkünkben jelentkeznek.

A demokratikus berendezkedés kritikus gondolkodása, a vélemények szabad megformálása hatékony eszközei a tudatos önreflexiónak, a morális önfelmentés kivédésének.

Jellemző, hogy kísérleti eredmények alapján (*Simon Moss*²⁷):

- az *empátia* és az abban való *hit*, hogy a saját cselekedeteink irányítják a sorsunkat, csökkentik a morális önfelmentés előfordulását;
- növeli viszont az önfelmentésre való hajlamot a *cinizmus*, az abban való hit, hogy *sorsunk a szerencse és más tőlünk független tényezők eredményeképpen alakul*, valamint az, ha valaki általában *megbízhatatlannak tartja az embereket*.

IV.3. Ellenőrző kérdések:

1. Sorolja fel, mi Bandura szerint az 5 morális alapidimenzió!
2. Mondjon legalább 5 példát morális önfelmentésre!

²⁷ Moss (2016)

V. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZOCIÁLPSZICHOLOGIÁJÁBÓL²⁸

V.1. A szociálpszichológia fogalma és tárgya

A szociálpszichológia a pszichológia azon ága, amely a társas, illetve társadalmi viselkedés tanulmányozására jött létre. Az egyik legnépszerűbb, *Allporttól*²⁹ származó definíció szerint *a szociálpszichológia az emberi kapcsolatok, interakciók tudománya, amely azt vizsgálja, hogy más emberek tényleges vagy implikált (feltételezett) jelenléte hogyan befolyásolja gondolatainkat, érzéseinket, szándékainkat, illetve viselkedésünket.*

Smith, Mackie és Claypool,³⁰ az egyik legnépszerűbb és legfrissebb szociálpszichológiai tankönyv szerzői szerint a szociálpszichológia legfőbb kutatási területei a következők:

- » *A társas észlelés, ami arra koncentrál, hogy miképpen ismerjük meg, hogyan alkotunk képet a minket körülvevő személyekről, illetve csoportokról.*
- » *A társas befolyásolás, amelynek fő kérdése, hogy miképpen gyakorolnak hatást egymásra az emberek.*
- » *A társas kapcsolatok, ami azoknak a szociális kötélekeknek a vizsgálata, amelyek összekötik egymással az egyéneket, illetve csoportokat.*

*Aronson*³¹ – az egyik híres szociálpszichológiai alapmű, *A társas lény* szerzője – szerint „*Nem feltétlenül örült, aki örült dolgokat művel*” (15. o.). Aronson mellett érvel, hogy a hétköznapi élethelyzetek esetenként nagyon erőteljes nyomást hordozhatnak magukban. Ez a társas szituációkban megjelenő nyomás az embereket akár olyan viselkedésmódok felé terelheti, amelyek természetüktől, értékrendjüktől, megszokott viselkedéseiktől távol állnak, akár környezetük számára is váratlanok, meglepők lehetnek.

Ezen elgondolás nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a korrupt viselkedések sem feltétlenül és kizárólag csak a korrupcióban részt vevő egyén sajátosságából vezethetők le, hanem lehetnek olyan társas folyamatok, helyzetek, amelyekben a legtöbb ember – erkölcsi fejlettségétől, személyiségjellemzőitől viszonylag függetlenül – nagyon hasonló módon viselkedik.³² A következőkben néhány olyan társas, társadalmi folyamatot tekintünk át, amelyek hozzájárulhatnak a korrupció kialakulásához és fennmaradásához, illetve ahhoz, hogy amúgy „rendes, becsületes” emberek is részt vegyenek korrupt cselekményekben.

²⁸ CZIBOR A. (2018): Szemelvények a korrupció szociálpszichológiájából. In MALÉT-SZABÓ E.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

²⁹ ALLPORT, G. W. (1987): A modern szociálpszichológia történeti háttere. In PATAKI F. szerk.: *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény I.* Budapest, Tankönyvkiadó.

³⁰ SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

³¹ ARONSON, E. (2008): *A társas lény*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

³² ASHFORTH, B. E. – GIOIA, D. A. – ROBINSON, S. L. – TREVINO, L. K. (2008): Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management Review*, 33(3). 670–684.;

V.2. Az emberi csoportok pszichológiai sajátosságaiból fakadó magyarázatok

V.2.1. Norma, konformitás

A társas csoportokban, legyenek azok egészen kis létszámú csoportok (például egy család, egy munkacsoport), vagy nagyobb közösségek (például egy teljes vállalat vagy akár egy nemzet), a csoporttagok gondolkodása, vélekedései az idő előrehaladtával jellemzően egyre inkább hasonlókká válnak egymáshoz. A csoport befolyásolja tagjainak gondolkodását, viselkedését. Ahogy a csoporttagok egyre többen beszélgetnek egymással, egyre inkább megismerik egymás gondolkodásmódját, megjelennek a gondolatoknak, érzéseknek, cselekvéseknek olyan mintázatai, amelyekről tudni lehet, hogy a csoportban elfogadhatók. Kialakulnak a tagokban olyan rutinok, mint például: „mi így szoktuk csinálni”, „mi erről így gondolkodunk”, „mi az ilyesmit elítéljük”, „nálunk ez elképzelhetetlen”. Ilyen módon kialakulnak a csoport normái, amelyeket a csoport legtöbb tagja elfogad, helyesnek gondol és követ.

V.2.2. Miért tartjuk be a társas normákat?

Számos szociálpszichológiai vizsgálat igazolta, hogy mások, a csoport hatására az emberek hajlandóak változtatni véleményükön, akár szembe is mehetnek meggyőződéseikkel. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy *mi áll ennek az engedelmességnek, pszichológiai kifejezéssel élve konformitásnak a hátterében, vajon miért igyekszünk igazodni a csoport véleményéhez, döntéséhez.*

Ezen kérdésre adható főbb pszichológiai válaszok:

- » *A konszenzusra, a másokkal való egyetértésre, hasonlóságra való igényünk.*³³
- » *Az információbefolyás jelensége, amely arra a folyamatra utal, amikor azért változtatjuk meg véleményünket, mert úgy véljük, a csoport többi tagja jobban átlátja az adott helyzetet, több információja van róla, így számunkra is előnyösebb lesz, ha elfogadjuk véleményüket.*
- » *A mások általi elfogadás szükséglete.* Az alapvető igényünk arra, hogy másokkal összetartozhassunk, mások kedveljenek, elismerjenek minket.

A korrupció jelensége kapcsán is érdemes számolnunk ezzel: minél inkább azt szeretné valaki, hogy befogadják, elfogadják az adott csoportban, annál kevésbé lesz hajlamos megkérdőjelezni az ott uralkodó gyakorlatokat, annál inkább igyekszik betartani az ott észlelt „játékszabályokat”, s akár elfogadni a korrupt gyakorlatokat, a szervezeti működéseket.

³³ SMITH– MACKIE– CLAYPOOL (2016)

V.2.3. Hogyan alakulnak ki a normák a csoportban?

A következőkben annak járunk utána, hogyan alakulnak, formálódnak egy-egy csoport normái, kimondott vagy kimondatlan szabályai.

Azt gondolhatnák, hogy ha az emberek különböző vélekedésekkel, véleményekkel érkeznek a csoportba egy-egy dologgal kapcsolatban, akkor a csoportnorma e vélekedések valamiféle átlaga lesz, a szélsőséges álláspontok mintegy kiegyenlítik egymást. A szociálpszichológiai vizsgálatok nem ezt a megállapítást igazolják. Számos kísérlet, illetve valós élethelyzet bizonyítja ugyanis, hogy *a csoportokban a csoporttagok vélekedései gyakran nem átlagolódnak, hanem valamely szélsőséges irányba tolódnak el.* Ez a *csoportpolarizáció jelensége*, amelynek során, ahogy a csoporttagok beszélgetnek egymással, megvitatják véleményeiket, a csoportkonszenzus egyre radikálisabb lesz, s akár egy, a tagok egyéni véleményétől messze eső norma alakul ki.³⁴

A szociálpszichológia álláspontja szerint az ilyen döntések olyan helyzetekben alakulnak ki, amikor a csoportban többen bizonytalanok, vagy nem igazán markáns véleménnyel bírnak az adott kérdésben. Ekkor hajlamosak a csoport vélt véleményének irányába elmozdulni, azokat a megfigyeléseiket, gondolataikat osztva meg a többiekkel, amelyek illeszkednek az addig hallott – vagy éppen sejtett – véleményekhez.³⁵

A konszenzus keresése a csoportban akár egészen extrém és káros formákat is ölthet, és az ún. csoportgondolkodás jelenségében csúcsosodhat ki. A csoportgondolkodás³⁶ akkor áll elő, amikor egy csoport tagjai mindenáron megegyezésre, konszenzusra akarnak jutni: döntést kell hozniuk egy feszült, sürgető helyzetben. Ezekben a szituációkban a csoportok az *időnyomás* vagy a *feszültség* miatt nem tudnak elég időt szentelni arra, hogy az adott helyzet minden fontos aspektusát megvizsgálják, begyűjtsék a szükséges információkat. Gyakran előfordul, hogy ilyen helyzetekben a csoporttagok birtokában vannak olyan tudások, amelyek megkérdőjeleznék az éppen alakuló döntés helyességét, de nem adják közre azokat, mert úgy érzik, ezzel hátráltatnák a konszenzus kialakulását. A csoporttagok gyakran öncenzúrát gyakorolnak ilyenkor, nem mondják el ellenvéleményüket, kritikájukat, fenntartásaikat.

Az olyan csoportokban van igazán nagy veszélye a csoportgondolkodásnak, amelyek tagjai nagyon hasonló háttérrel rendelkeznek, hasonló értékek fontosak számukra, és ahol e hasonlóságnak különös értéket is tulajdonítanak. Így a csoportgondolkodás folyamata révén létrejön ugyan egy gyors konszenzus a csoportban, a közösen kialakított vélemény azonban nem megbízható információkon alapul, nem jelenik meg benne minden szükséges szempont, sőt még a csoporttagok valódi véleményét sem tükrözi igazán.

Paradox jelenség, hogy mindezek ellenére az így működő csoportok rendszerint nagyon biztosak döntésükben, optimisták a jövővel kapcsolatban, és a *sebezhetetlenség, tévedhetetlenség illúziója* is átíthatja működésüket.

³⁴ FORGÁCS J. (2007): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Gondolat.

³⁵ SMITH–MACKIE–CLAYPOOL (2016)

³⁶ JANIS, I. L. (1972): *Victims of groupthink: a psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston, Houghton Mifflin.

Az előbbiekből talán látható, hogy a csoportgondolkodás számos csapdát rejt magában. *De vajon hogyan küszöbölhetjük ki káros hatásait, mit tehetünk annak érdekében, hogy a csoportdöntések körültekintőbb módon születhessenek meg, és hogy a csoportkohézió ne torzítsa azokat.*

A csoportgondolkodást segíthet kivédeni:

- Ha a csoport vagy annak vezetője aktívan támogatja a kérdések és *ellenvetések megfogalmazását*. Akár olyan eszközzel is elősegítve ezt, hogy valamely csoporttag(ok)ra az ördög ügyvédjének szerepét osztja ki, vagyis azt teszi feladatukká, hogy kritizálják, kérdőjelezzék meg a döntést, fogalmazzanak meg ellenvéleményeket.
- Sokat segíthet az is, ha *titkos szavazást* alkalmaznak: azzal, hogy nem nyíltan, a csoport előtt kell vállalni véleményüket a csoporttagoknak (lásd Asch kísérlete), csökken a konformitás torzító hatása.
- A csoportgondolkodás elleni küzdelmet segíti az is, ha *külső szakértőket* vonnak be a döntésbe, olyan személyeket, akik nem a csoport tagjai, így kevésbé hat rájuk a csoporttagságból fakadó nyomás az egyetértés felé.³⁷

V.2.4. Árral szemben: a kisebbségi befolyás

Az eddigiek alapján talán az kép kezd körvonalazódni, hogy a csoportnyomás olyan erős befolyásoló mechanizmus, amely rendre letöri az egyéni kezdeményezéseket, uniformizál, és nem hagy igazán helyet a másképp gondolkodásnak. Számtalan példát tudunk azonban olyan helyzetekre, amikor egyetlen vagy néhány személy, akinek a csoport álláspontjától különbözött a véleménye, mégis meg tudta győzni a többieket, formálni tudta a csoport normáit. (Ennek talán egyik legemlékezetesebb illusztrációját a *Tizenkét dühös ember*³⁸ című film adja.)

Azon vizsgálatok³⁹ eredményei szerint, amelyek központi kérdése az volt, vajon milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy csoportban a kisebbségi vélemény követőkre találjon, egy – a csoportnormától eltérő vélemény – az alábbi körülmények között készítheti álláspontja megváltoztatására a csoportot:

- minél nagyobb a kisebbség *létszáma*;
- a kisebbségi vélemény *következetes, állhatatos képviselője*;
- a kisebbségi véleményt képviselő csoporttagok *magas státusza* a csoportban;
- az eltérő álláspont *világos, egyértelmű kifejtése*, az érvelés eredeti, tárgynál maradó volta, és egyben a heves érzelmenyilvánításoktól, személyeskedéstől való mentessége.⁴⁰

³⁷ CSEPELI GY. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

³⁸ <https://port.hu/adatlap/film/tv/tizenket-duhos-ember-12-angry-men/movie-2457>

³⁹ HOLLANDER, E. P. (1964): *Leaders, groups, and influence*. Oxford University Press; MOSCOVICI, S. – NEMETH, C. (1974): *Social influence: II. Minority influence*.

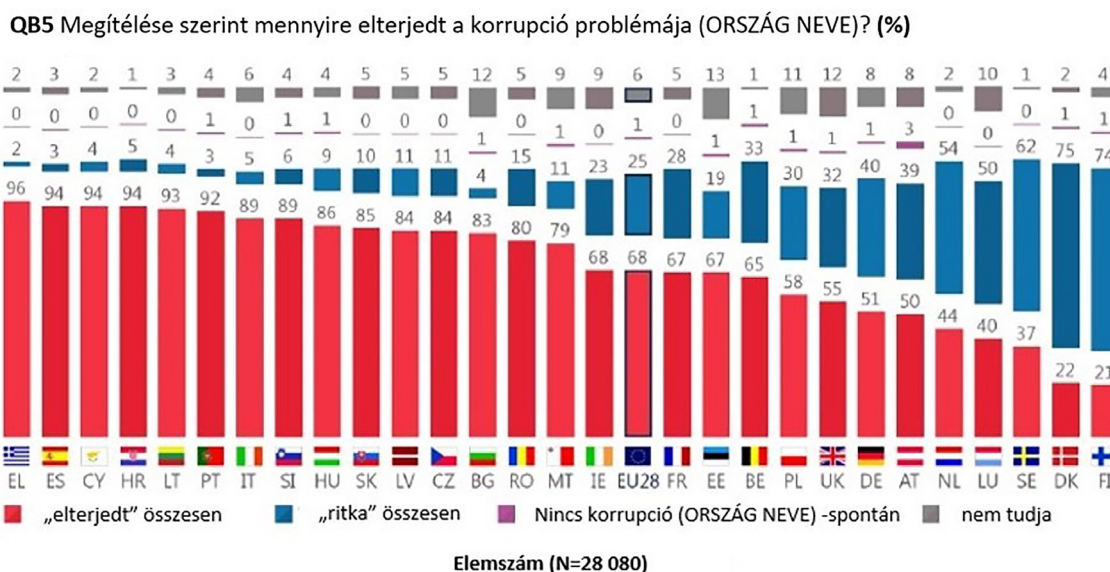
⁴⁰ CSEPELI 2001; SMITH– MACKIE– CLAYPOOL (2016)

A *korruptió* és a *szilárd erkölcsiség* – mint a korruptió kihívással szembeni ellenállás képességének – megértése, kezelése kapcsán is fontosak lehetnek ezek a megállapítások. Arra vonatkozóan keltenek ugyanis reményt, hogy még egy olyan szervezetben is, ahol csoportnormává válik a korrupt viselkedés elfogadása, támogatása, gyakorlása, van esély arra, hogy a csoport ezzel kapcsolatos álláspontja megváltozzon. A szociálpszichológiai kutatások eredményei támpontot adhatnak ahhoz, hogy egy vagy néhány, a korruptiót elítélő csoporttagnak hogyan érdemes fellépnie annak érdekében, hogy a társadalmi elvárásoknak nem megfelelő csoportnormákat alakítani, befolyásolni tudja.

V.2.5. Társadalmi normák a korruptióra vonatkozóan

Több forrás is kiemeli, hogy abban a döntésben, hogy egy személy részt vesz-e korruptióban, az egyéni tényezőkön és a csoportdinamikai hatásokon túl nagy szerepe van a *társadalmi normáknak* is, amelyek között az illető személy szocializálódott, felnevelkedett.⁴¹

Az Európai Bizottság 2005 óta két évente készít olyan felmérést (*Eurobarometer* címmel), amelyben – többek között a korruptió megítélését és elterjedtségének észlelését is vizsgálják az Európai Unió tagállamaiban. A felmérésekből kiderült, hogy az Unió egyes országainak lakói nagyon eltérő módon észlelik és eltérő mértékben tartják problémának a korruptiót hazájukban. A 2. ábra a 2017-es felmérés eredményeit mutatja.

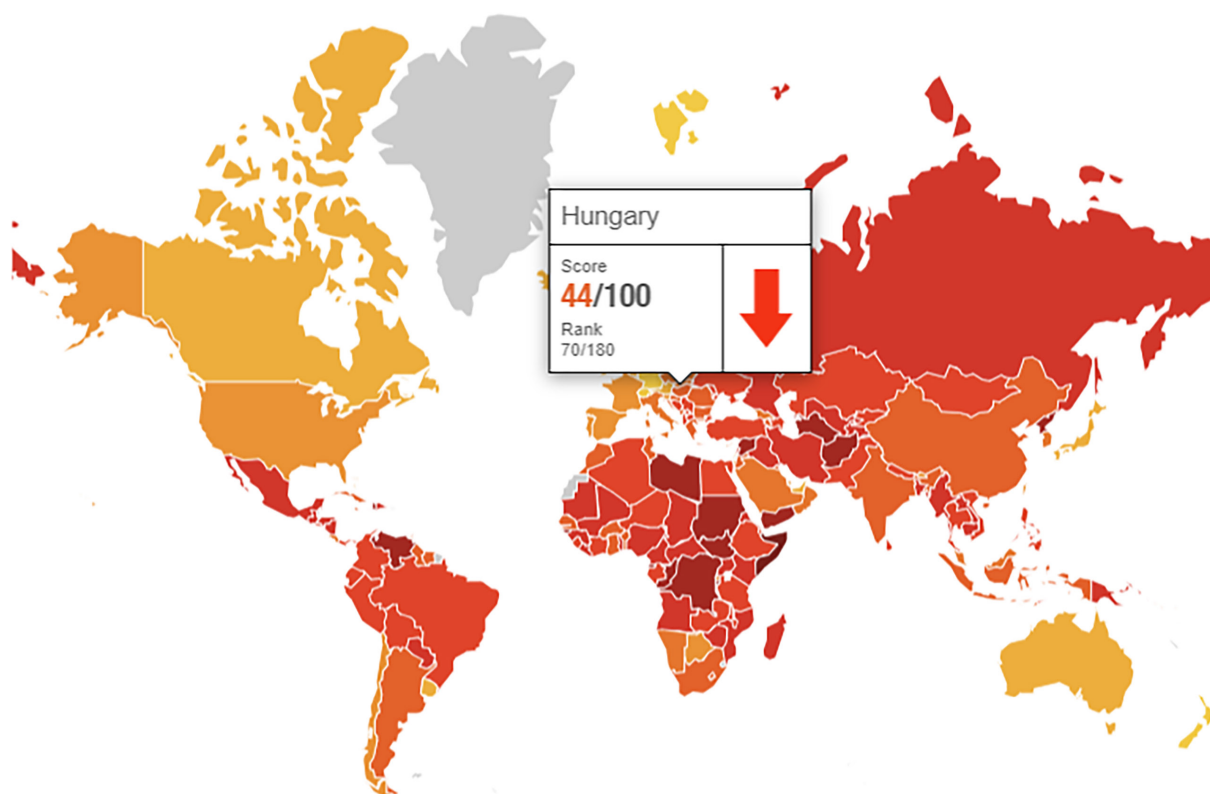
2. ábra: Megítélése szerint mennyire elterjedt a korruptió problémája országunkban?
 Forrás: Special Eurobarometer Corruption Report (2017)

⁴¹ KLOTZ P. (2017): *Az integritás-szemlélet lehetőségei a korruptió elleni fellépésben, különös tekintettel a munkaköri kockázatok elemzésére*. Doktori disszertáció. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. http://akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/klotz-peter-doktori-ertekezes.original.pdf

Az eredményekből tisztán látható, hogy míg egyes északi (gazdaságilag fejlettebb) országokban (például Dánia, Finnország, Svédország) a válaszadók úgy érzik, ritkán találkoznak korrupcióval, addig egyes déli és közép-kelet-európai tagállamban a megkérdezettek jó része úgy érzi, hazájában gyakran előfordul korrupció.

A **Transparency International** által végzett felmérések is hasonló összefüggésekre világítanak rá (lásd 3. ábra). Az általuk használt ún. *Korrupció Érzékelési Index* egy olyan mérőszám, amely több forrásra támaszkodva, egy 0 (nagyon korruptnak érzékelt) és 100 (nagyon tisztának érzékelt) közötti skálán helyezi el az országokat a tekintetben, hogy az adott ország lakói mennyire érzik úgy, hogy a közszférát átszövi a korrupció. Az alábbi ábrán a 2019-es felmérés eredményei láthatók. (Magyarország a 180 országot rangsoroló lista 70. helyén szerepel 44 ponttal.)

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2019

3. ábra: A Transparency International által 2019-ben mért Korrupció Érzékelési Index alakulása a világban
Forrás: <https://www.transparency.org/cpi2019>

Abban a tekintetben is találunk különbségeket az országok között, hogy *melyek azok a viselkedések, amelyeket korrupciónak minősítenek.*

Az Eurobarometer-felmérés kitér arra a kérdésre is, hogy a közszolgáltatásokért adott pénz, ajándék, illetve szívesség mennyire elfogadott az adott országban. A nemzetek közötti különbségek szembeütők: míg például a dánok csupán 9%-a tartotta elfogadhatónak, ha valaki szívességet ajánlott fel közszolgáltatásokért cserébe, addig a magyarok 59%-a találta mindig vagy esetenként elfogadhatónak.

A *korrupció* észlelése és a korrump viselkedésekkel kapcsolatos attitűdök tehát gyakran összefonódnak. Azokban az országokban, ahol a korrupció erőteljesebben átszövi a társadalmat, az adott állam polgárai is rendszerint elnézőbbek a korrump eseményekkel szemben, és hajlamosabbak szabálysértésekre.⁴²

V.3. Az emberi gondolkodás néhány sajátos mechanizmusa

A csoportdinamikai sajátosságokon túl a társas helyzetekkel kapcsolatos emberi gondolkodásnak is vannak jellegzetességei, amelyek sérülékennyé tehetnek minket a korrupcióval szemben, azaz megingathatják a szilárd erkölcsiségünket. Ezek a következők:

- » *A viszonzás (reciprocitás) normája, melynek lényege, hogy ha valaki szívességet tesz nekünk, nyomást érzünk arra, hogy azt viszonzozzuk.*
- » A viszonzás normája a korrupció jelenségének magyarázatában is segítségünkre lehet,⁴³ amikor valaki számító módon tesz szívességet másnak azért, hogy az illetőtől adandó alkalommal egy viszontszívességet várhasson cserébe.
- » A viszonzás normája az ún. *korrupciós spirál* jelenségét is magyarázhatja: a szívességek és viszontszívességek rendszeréből nehéz kiszállni, egyre nagyobb visszaéléseket hoznak magukkal a kezdeti apró szabálytalanságok.
- » Hiány, sürgősség észlelése, mely szerint nem feltétlenül tudatosan, de *felértékelődnek számunkra azok a lehetőségek, amik csak rövid ideig, vagy kevesek számára elérhetők.*⁴⁴
- » A következetesség elve, mely szerint az *emberek igyekeznek következetesek lenni viselkedésükben.* Ha egyszer hoztunk egy döntést, utána törekszünk arra, hogy további döntéseink, lépéseink azzal összhangban legyenek.⁴⁵ A **korrupciós** esetek vizsgálatánál is gyakran kiderül, hogy a nagy összegű visszaélések apróbb, jelentéktelennek tűnő szívességekkel kezdődtek.

⁴² KLOTZ (2017)

⁴³ DARLEY, J. M. (2004): *The cognitive and social psychology of contagious organizational corruption.* Brook. L. Rev., 70, 1177.

⁴⁴ CIALDINI, R. B. (2009): *Hatás. A befolyásolás pszichológiája.* Budapest, HVG Könyvek. 17–325.

⁴⁵ CIALDINI (2009)

V.4. A korrupció dinamikája a játékelméletek szemszögéből

A következőkben különböző *játékelméleti* helyzeteket hívunk segítségül a korrupció dinamikájának mélyebb megértéséhez. A játékelmélet *azzal foglalkozik, hogy olyan többszemélyes helyzetekben, amikor a résztvevőknek döntéseket kell hozniuk, és a szereplők döntései hatással vannak egymásra, milyen alternatívák, stratégiák adódnak, és mely választási lehetőségek lehetnek racionálisak, ésszerűek.* Ha pszichológiai perspektívából nézzük, a játékelmélet *konfliktushelyzeteket modellez, és azok elemzésére, feltárására használható.*⁴⁶

Az alábbiakban néhány gyakran használt játékelméleti szituációt mutatunk be: először megnézzük, hogyan használják ezeket a modelleket pszichológiai kísérletekben, majd megvizsgáljuk, hogy e helyzetek miképpen használhatók fel a korrupció jelenségének magyarázatára.

V.4.1. Fogolydilemma

A fogolydilemma⁴⁷ a játékelmélet egyfajta „alapjátéka”,⁴⁸ amelynek legegyszerűbb változata az egyik elsőként használt és azóta is töretlenül népszerű játékelméleti kísérleti elrendezés.⁴⁹

A fogolydilemma alaphelyzetét a következőképpen érdemes elképzelni. „Egy közösen elkövetett bűntény miatt letartóztatnak két személyt, akik előzetesen megállapodtak abban, hogy nem tesznek terhelő vallomást egymásra nézve. Kihallgatásuk során azonban elkülönítik őket egymástól, és a nyomozó közli mindkettőjükkel, hogy enyhébb büntetés várja őket, ha a másik ellen vallanak. A dilemma abban jelentkezik a számukra, hogy mindkét félnek kifizetődőbb csalni, ha a másik tartja a szavát. Ha ugyanis A elfogadja a nyomozók csábító ajánlatát és vall, miközben B tartja magát az eredeti megegyezéshez, akkor A megússza, B viszont a maximális büntetést kapja. Ezzel szemben A nagyon rosszul jár, ha kooperál, miközben B elárulja. Ha viszont mindketten hallgatnak, kisebb büntetést kapnak. Végül, ha mindketten megszegik a szavukat, és beárulják egymást, akkor közösen bűnhődnek.”⁵⁰ (1. táblázat)

		B játékos	
		Dezertál	
A játékos	Együttműködik a társával	A: 1 év börtön B: 1 év börtön	A: 3 év börtön B: szabadon távozhat
	Dezertál	A: szabadon távozhat B: 3 év börtön	A: 2 év börtön B: 2 év börtön

1. táblázat: A fogolydilemma

Forrás: a szerző saját szerkesztése

⁴⁶ FORGÓ F. (2009): Mivel foglalkozik a játékelmélet? *Magyar Tudomány*, 170. évf. 5. szám. 515–528.

⁴⁷ LUCE, R. D. – RAIFFA, H. (1957): *Games and decisions: Introduction and critical survey*. New York, Wiley.

⁴⁸ SZAKADÁT I. (2008): *Cselekvésemélet dióhéjban. Játék, elmélet, módszer, tan – Weber: újrátöltve*. Budapest, Typotex.

⁴⁹ OSTROM, E. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York, Cambridge University Press; MÉRŐ L. (2013): *Mindenki másképp egyforma*. Budapest, Tericum.

⁵⁰ BERCZKEI T. (2009): *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest, Typotex Kiadó.

A fogolydilemma helyzet a korrupciós folyamat azon szakaszát segíthet megérteni, amikor már megtörtént a *korrump* „alku”, a korrupció kezdeményezője és fogadója között „megkötött az üzlet”. Ilyenkor a legtöbb esetben mindkét fél tudja, hogy tisztességtelen, törvénytelen az, amiben részt vesznek. A legtöbb embernél ez bizonyos mértékű *szorongást* (erkölcsi, etikai aggályokat vagy akár csak a lelepleződéstől való félelmet) von magával. E szituáció struktúrája erősen hasonlíthat a fogolydilemmára: mindkét fél eldöntheti, hogy benne marad a korrump kapcsolatban, vagy büntudatát enyhítendő (és alacsonyabb büntetés reményében) feladja magát, és igyekszik kiszállni belőle. Mindkét felet erősen foglalkoztathatja, vajon mit fog tenni a másik, hiszen ettől függ, hogy az ő számára mi lenne a legracionálisabb lépés.

A kutatások azt igazolták, hogy nagy szerepe van annak, hogy milyen jutalmakat, büntetéseket kapcsolnak az egyes választásokhoz. Ha például a rendszer lehetőséget biztosít arra, hogy a korrupcióban részt vevő, de azt leleplező fél mérsékelt büntetéssel tudjon kilépni a korrump kapcsolatból, míg a másik felet felelősségre vonják, a dezertálás (s ily módon a korrupció napvilágra kerülésének esélye) megnő.

V.4.2. Közjavak-játék

A közjavak-játék olyan kísérleti elrendezés, amelyben *egyidejűleg több* (általában négy-öt) *személy vesz részt*. A résztvevőknek több meneten át döntéseket kell hozniuk egy adott összeggel kapcsolatban, amelyet a kísérlet vezetője bocsát rendelkezésükre. A résztvevők minden kör elején dönthetnek arról, hogy a rendelkezésükre álló összegből felajánlanak-e valamennyit, és ha igen, mennyit a csoport közös számlájára. Az az összeg, amelyet nem ajánlanak fel, egyéni számlájukon gyűlik a játék végéig. A felajánlott összegeket a kísérlet vezetője megtöbbszörözi, és így juttatja el a csoport közös számlájára. A csoport számláján összegyűlt pénzt minden forduló végén felosztják a résztvevők között: mindenki egyenlő arányban részesül belőle, befizetéseitől függetlenül; a pénz egyéni számlájukat gazdagítja. A résztvevők többnyire nyomon követhetik egymás felajánlásait, és ennek fényében hozhatják meg a következő fordulóra vonatkozó döntésüket. A játék végén a résztvevők általában hazavihetik azt az összeget, amely a játék folyamán egyéni számlájukon összegyűlt.⁵¹ A közjavak-játék tehát csoportszintű dilemmahelyzet, amelyben az egyéni érdek a csoport közös céljával kerül szembe.

⁵¹ Czibor A. (2017)

A közjavak-játék sok hétköznapi élethelyzet, *döntési szituáció modellezésére felhasználható* (például *környezetvédelmi* kérdések demonstrálására,⁵² *adórendszer* működése, *munkahelyi teamek* működésének modellezése stb.).

	A	B	C	D	E
1. forduló	0	120	200	100	50
2. forduló	0	100	200	100	50
3. forduló	0	80	200	80	0
4. forduló	0	60	200	80	0
5. forduló	0	40	200	50	0

2. táblázat: A közjavak-játék
Forrás: a szerző saját szerkesztése

A közjavak-játékkal végzett vizsgálatok tapasztalatai azt mutatják, hogy a játék során az *emberek többsége három, viszonylag jól azonosítható stratégia egyikét követi:*

- Az egyik legnyilvánvalóbb, „leglátványosabb” stratégia az ún. *potyautasoké*. Ők azok a csoporttagok, akik nem, vagy csak elenyésző mértékben hajlandók hozzájárulni a közös javakhoz. Befizetések alacsonyok, előfordulhat, hogy semennyivel sem járulnak hozzá a közös kasszához (az 5. ábrán az A játékos). Egyes elemzések azt mutatják, hogy a játékosok nagyjából harmada sorolható ebbe a kategóriába.⁵³
- Az egyének többsége egy másik, jól azonosítható stratégiát követ. *Fischbacher* és munkatársai *feltételes együttműködőnek* nevezik azokat az egyéneket, akik a játék kezdetén közepes mértékben kooperálnak (vagyis a maximálisan felajánlható összeg 40-60 százalékát fizetik be a csoport számlájára), majd együttműködési hajlandóságukat annak megfelelően alakítják, hogy milyen viselkedésmódokat tapasztalnak társaik körében (például a B játékos).
- A potyautas és a feltételes együttműködés normáját követő egyéneken kívül a társas dilemmákban gyakran felbukkan egy harmadik stratégia: az *altruistáé*, aki minden rendelkezésére álló erőforrást a csoport javára fordít, függetlenül attól, hogy a csoport többi tagja milyen mértékben kooperatív (például a C játékos),⁵⁴
- A közjavak-játékkal végzett vizsgálatok arra mutattak rá, hogy ha a kísérleti csoportokban megjelenik legalább egy potyautas tag, a csoporttagok lassanként – vagy egyes esetekben egészen gyorsan – elveszthetik együttműködési kedvüket, a befizetések pedig folyamatosan csökkenni kezdenek.

A **korrupció** jelensége kapcsán a közjavak-játék abban a tekintetben lehet hasznos modellhelyzet, hogy képes megvilágítani, hogy egy csoporton belül milyen hatása lehet a korrupció meg-

⁵² VAN VUGT, M. (2009). Averting the Tragedy of the Commons: Using Social Psychological Science to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science*, 18. 169–173.

⁵³ FISCHBACHER, E. – GACHTER, S. – FEHR, S. (2001): Are people conditionally cooperative? Evidence from a public goods experiment. *Economic Letters* 71. 397–404.

⁵⁴ MOZSÁR, F. (2009): Public Goods, Private Interest and Altruism. In BAJMÓCY, Z. – LENGYEL, I. eds.: *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. Szeged, JATEPress. 87–96.

jelenésének. A *korrupció és a potyautas-stratégia* ugyanis számos hasonlóságot, párhuzamot mutat egymással. Mindkettő a közös célok, közös érdekek ellen hat, azokat lehetetleníti el, a közös kasszából húz ki forrásokat, egyéni érdekek által vezérelve. Mindkettő a többiekkel, a többi csoporttagot használja ki, károsítja meg; mind a korrupció résztvevői, mind a közjavak-játék potyautasai úgy tesznek szert egyéni előnyökre, hogy eközben másoknak hátrányt okoznak.

V.5. Ellenőrző kérdések

1. Mit jelentenek a norma és a konformitás fogalmak?
2. Hogyan alakulnak ki a csoporton belüli normák?
3. Mit takar a csoportgondolkodás jelensége? Melyek azok a helyzetek, amelyekben ez tetten érhető, illetve mit tehetünk ellene?
4. Milyen sajátos mechanizmusok, torzítások fedezhetők fel az emberi gondolkodásban, amelyek sérülékennyé tehetnek minket a korrupcióval szemben?
5. Mit takar a fogolydilemma elnevezésű kísérleti helyzet? Hogyan használhatjuk e vizsgálatok tanulságait a korrupció jelenségének megértésére?
6. Hogyan zajlik a közjavak-játék? Milyen jellemző stratégiák figyelhetők meg benne? Mely stratégiával hozhatjuk összefüggésbe a korrump magatartást?

VI. A SZILÁRD ERKÖLCSISÉG MÉRÉSÉRE MEGALKOTOTT SZEM-MODELL ISMERTETÉSE ÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN VALÓ ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI⁵⁵

VI.1. A tervezett viselkedés elméletének ismertetése

A pszichológia tudománya igen régóta kutatja az emberi viselkedést, mellyel kapcsolatban talán az egyik legfontosabb kérdés, hogy milyen előzményekből tudunk következtetni arra, hogy valaki egy konkrét cselekedetet végrehajt-e vagy nem, azaz esetünkben képes-e ellenállni egy konkrét korrupciós kihívásnak vagy nem. Az előzmények között természetesen fontos figyelembe venni az *egyén emberi jellemzőit* éppúgy, ahogy az *adott helyzetben jelen lévő külső körülményeket* is, amelyek keretet adnak a konkrét viselkedéshez.

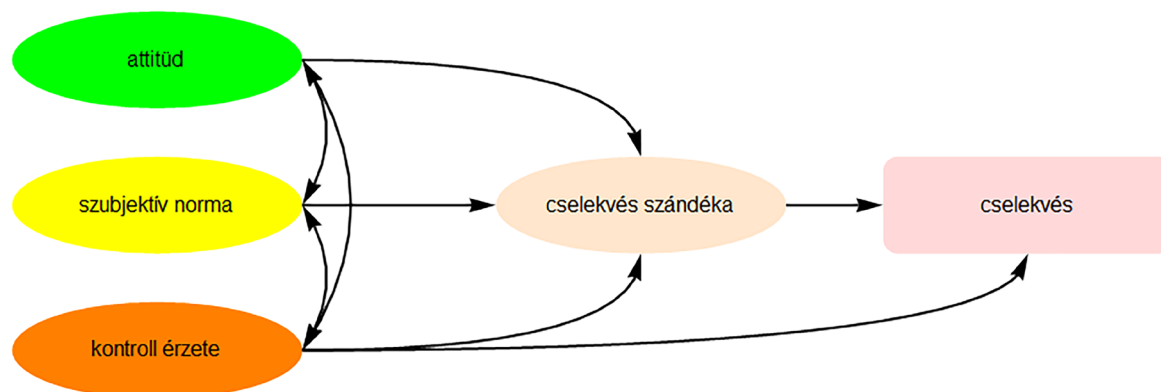
Arra a kérdésre, hogy vajon bizonyos tényezők ismerete alapján bejósolható-e az, miként fog az egyén egy adott helyzetben viselkedni, számos kutató számos különféle módon válaszolt. A megalkotott modellek közül az egyik legsikeresebb és egyben legelterjedtebb *Ajzen*⁵⁶ *tervezett viselkedés elmélete* (a továbbiakban: *TVE*; eredeti nyelven: *The Theory of Planned Behavior*).

A TVE értelmében egy konkrét cselekvésre – esetünkben a korrupciós kihívásnak ellenállni képes szilárd erkölcsiségű viselkedésre – vonatkozó befolyásoló tényezők az *attitűd*, a *szubjektív norma*, a *kontroll érzete*, valamint a mindebből összegzetten kialakuló *cselekvéses szándék*. Mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a modell elsősorban a három alaptényezőnek, az attitűdnek, a szubjektív normának és a kontroll érzetének a cselekvéses szándék kialakulására való hatását magyarázza, így önmagában nem képes azt bejósolni, hogy egy adott helyzetben – a modell alapján akár bizonyítottan is meglévő cselekvéses szándék mellett – valójában megnyilvánul-e a vizsgált viselkedés, vagy nem. Mégis nagyon fontos ez a modell a viselkedés megértésében, mivel általában jellemző, hogy az emberek hajlamosak a szándékaikkal összhangban cselekedni.

⁵⁵ MALÉTSZABÓ E. (2018b): *Bevezetés a korrupció pszichológiájába*.

⁵⁶ AJZEN, I. (1991): *The Theory of Planned Behavior*. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50. 179–211.; AJZEN, I. (2005): *Attitudes, personality, and behavior* (2nd. Edition). Milton-Keynes, England, Open University Press/McGraw-Hill.

A TVE általános modelljét szemlélteti az alábbi ábra, ami megegyezik a szakirodalomban megjelenő ábrázolással:⁵⁷

4. ábra: A tervezett viselkedés elméletének modellje

Forrás: HUNYADI GY. – MÜNNICH Á. (2016): *A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. Belügyi Szemle, 2016/6. 34–68.*

Az ábrán megjelenő nyilak a kutatásokkal⁵⁸ már sokszor bizonyított hatásokat jelölik, amelyek nagysága természetesen egymástól és az adott helyzettől függően is eltérő mértékű lehet.

VI.1.1. Az attitúd komponens

Az attitúd – ahogy arról már szó volt a szociálpszichológiai megközelítést tárgyaló fejezetben is – a szociálpszichológia egy igen elterjedt és sokat vizsgált fogalma, amelynek ebből következően számos meghatározása létezik. Talán az egyik legáltalánosabb és leginkább elfogadott változata szerint az **attitúd** egy, a vizsgált tárgyra (az attitúd tárgyára) vonatkozó értékelések összegzése a jó és rossz dimenziójában kifejezve.⁵⁹

- Az attitúd *tárgya* bármi lehet, akár egy *fogalom* (mint például a szerelem vagy a jelen tankönyv tárgya, a korrupció és ellentettje, a szilárd erkölcsiség), egy *foglalkozás* (például hivatali ügyintéző) vagy akár egy adott *személy* is (például politikus vagy anyós).
- Az attitúd *tartalma* igen összetett. Azt feltételezzük róla, hogy bizonyos információkon alapul, amelyek a következők:
 - » a *kognitív* (gondolati) komponens, mely az attitúd tárgyával kapcsolatos gondolatainkat, elképzeléseinket, hiedelmeinket tartalmazza;
 - » az *affektív* (érzelmi) komponens, ami az attitúd tárgyával kapcsolatos érzelmeinket, érzéseinket tartalmazza;

⁵⁷ AJZEN, I. (2005)

⁵⁸ AJZEN, I. (2005)

⁵⁹ MAIO, G. – R., HADDOCK, G. (2010): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. London, SAGE Publications Ltd.

- » valamint a *viselkedés* komponens, mely az attitűd tárgyával kapcsolatos korábbi tapasztalataink tárházát jelöli.
- Fontos jellemzője még az attitűdnek, hogy nem öncélú, számos olyan *funkciója* van, amelyek elősegíthetik a mindennapi működésünket:
 - a. *Ismereti funkció*: megkönnyíti az új ismereteink elsajátítását és rendszerbe foglalását (tudjuk, hogy mi hova tartozik, jó vagy rossz).
 - b. *Haszonelvű funkció*: lényege, hogy azért veszünk át attitűdöket, ill. utasítunk el, mert valamit el akarunk érni, vagy el akarunk kerülni az attitűdök révén.
 - c. *Értékkifejező funkció*: az attitűdjeinken keresztül vagyunk képesek kinyilvánítani a belső értékeinket, ami erősíti a hitünk, az életfelfogásunk, a világnézetünk érvényességét.
- Az attitűd *erőssége* is nagy mértékben befolyásolja azt, miként dolgozzuk fel a minket érő információkat, ezen keresztül pedig azt is, hogy miként viselkedünk egy, az attitűd tárgyát érintő helyzetben.

Fontos hangsúlyozni, hogy az attitűd lehet egyértelműen megnyilvánuló, könnyen felismerhető, az egyén számára jól ismert (azaz *explicit attitűd*). Létezik azonban az attitűdnek egy főként tudattalanul, az egyén számára sem teljesen ismert módon működő formája is (*implicit attitűd*), melynek a külső szemlélő által történő felismerése, vagy akár különböző pszichológiai tesztekkel történő felmérése sokkal nehezebb. (Az attitűdökre vonatkozó konkrét példákat lásd az e-learning tananyagban.)

VI.1.2. A szubjektív norma komponens

A TVE-modellben a *szubjektív norma* alatt két tényező összességét értjük:

- egyrészt azt, hogy a *minket körülvevő emberek* (egyének és csoportok egyaránt, mint házastárs (pár), család, barátok, munkatársak stb.) *véleményünk szerint mennyire szeretnék azt, hogy mi az adott cselekedetet megtegyük* (ellenálljunk a korrupciós kihívásnak), vagy éppen ne tegyünk meg (azaz ne álljunk ellen a korrupciós kihívásnak);
- másrészt pedig azt, hogy mi *mennyire akarunk ennek az elvárásnak megfelelni*, azaz szeretnénk-e úgy cselekedni, ahogy mások elvárják tőlünk, vagy nem.

Nyilvánvaló, hogy mindebben fontos szerepet játszik az is, hogy a minket körülvevők miként viselkednek, azaz ők megteszik, vagy nem a vizsgált cselekedetet, hiszen számunkra mindenképpen *mintaként* jelennek meg ezek a személyek. Természetesen az sem mindegy, hogy milyen érzelmi viszony fűz bennünket ezen személyekhez. Ha valakit szeretünk, és ragaszkodunk hozzá, valószínűleg fontosabb és egyben befolyásolóbb lesz számunkra a véleménye, mint azé, akihez kevesebb érzelme fűz bennünket. A számunkra *példaképként* megjelenő emberek viselkedése pedig nagy valószínűséggel mint követendő minta fogja befolyásolni a cselekedeteinket.

Amennyiben viszont valakihez negatív érzelmek fűznek bennünket, úgy az ő véleménye valószínűleg épp ellentétes hatással lesz ránk, azt leszünk hajlamosabbak megcsinálni, amit ő nem szeretne, ami az ő számára kevésbé vonzó.

Összegezve a fentiek elmondhatjuk, hogy a minket körülvevő emberekhez fűződő érzelmeink pozitív, illetve negatív volta meghatározza azt, hogy a véleményük szerint tőlünk elvárt cselekedet számunkra követendő, vagy éppen ellenkezőleg, elvetendő lesz-e, az érzelmeink erősségének mértéke pedig ezen hatás nagyságát befolyásolja.

VI.1.3. A szubjektív kontroll komponens

A TVE-modellben a *szubjektív kontroll* érzete arra utal, hogy miként érezzük/érezkeljük, mennyire nehéz vagy éppen könnyű végrehajtani az adott cselekedetet. Ezzel kapcsolatban kezdjük el magunkban megvizsgálni azt, hogy vajon rendelkezésünkre áll-e minden erőforrás, ami az adott cselekedet végrehajtásához kell, vagy nem. Természetesen amennyiben valamilyen erőforrás hiányzik, a cselekedet végrehajtására vonatkozó szándékunk feltételezhetően kisebb lesz, míg ha véleményünk szerint minden a rendelkezésünkre áll, nagyobb.

Minderre jelentős hatással tudnak lenni a vonatkozó múltbeli tapasztalataink is. Amennyiben egy adott cselekedetet a múltban már könnyen végre tudtunk hajtani, úgy valószínűleg azt érezzük, hogy ezt bármikor meg tudnánk tenni, tehát a szubjektív kontrollérzetünk magas lesz. Amennyiben azonban mindezzel ellentétben a múltban ezt az adott cselekedetet már próbáltuk, de nem sikerült, úgy mindezen tapasztalat csökkentheti a szubjektív kontrollérzetünket.

Hangsúlyozandó, hogy nemcsak a saját tapasztalatunk lehet minderre befolyással, hanem az ún. másodkézből származó információ is, azaz *mások vonatkozó tapasztalata*. Ha azt tapasztaljuk, hogy másoknak általában sikerül végrehajtania az adott cselekedetet, úgy mi is hajlamosak vagyunk elhinni azt, hogy képesek lennénk rá.

VI.2. A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti SZEM-modell bemutatása⁶⁰

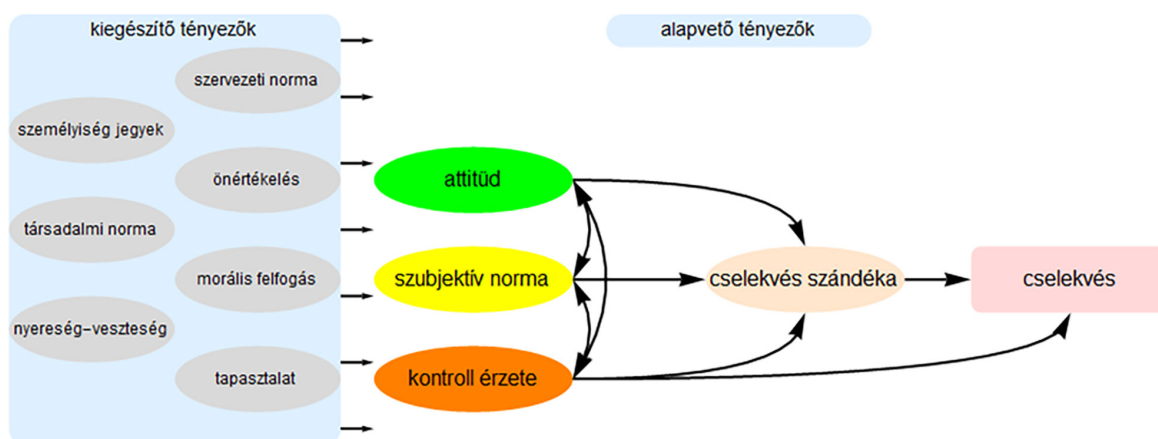
A SZEM-modell megalkotói három fontos alapfeltevés megfogalmazásából indultak ki az elméletük megalkotása során:

- I. *Korrupcióban részt venni, korrupciós cselekedetet végrehajtani véletlenül nem lehet, arra legalább szándék szintjén készülni kell.*
- II. *A szilárd erkölcsiség nem velünk született, hanem tanult tulajdonságunk, amit tágabb és szűkebb környezetünktől tanulunk meg, a megszerzett információkat egyéniségünknek megfelelően átalakítjuk, átszínezzük, és végül beépítjük személyiségünkbe. Összegezve tehát senki nem születik eleve erkölcsösnek vagy erkölcstelennek, hanem élete során válik azzá.*
- III. *Az első két feltételezést elfogadva nyílik lehetőség arra, hogy megfogalmazzuk a harmadik alapvetést, mely szerint megfelelő képesséssel, szabályozással, példamutatással befolyásolni tudjuk az egyének szilárd erkölcsiségüvé válásának folyamatát.*

A szilárd erkölcsiség mérésére javasolt elméleti háttérmodellként megalkotott SZEM-modell alapvetően a TVE-modellre épül. Figyelembe véve azonban, hogy igen sokféle külső és belső tényező képes befolyásolni a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet a SZEM-modellben a TVE három alaptényezőjét, a *szilárd erkölcsiségű viselkedésre vonatkozó attitűdöt, szubjektív normát* és az észlelt kontrollt kiegészítették néhány további, a szilárd erkölcsiségű viselkedést feltételezhetően befolyásoló tényezővel. (Lásd 5. ábra.)

⁶⁰ HUNYADI GY. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.

A SZEM-modell alap- és kiegészítő tényezőit, valamint a közöttük feltételezett egymásra hatást (az ábrán nyilak jelölik) jeleníti meg az alábbi ábra. Jól felfedezhető benne a TVE-modell mint kiindulási alap, valamint a kiegészítő tényezők fontos szerepe. Mindenképpen hangsúlyozni kell azonban, hogy ezen kiegészítő tényezők nem közvetlenül, hanem a TVE-modell alaptényezőin keresztül képesek befolyásolni az egyén korrupciós kihívásnak való ellenállásra vonatkozó szándékát, ezen keresztül pedig a konkrét szilárd erkölcsiségű viselkedés megnyilvánulását.

5. ábra: A SZEM-modell belső összefüggései

Forrás: HUNYADI GY. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 52.

VI.3. A SZEM-modell kiegészítő elemei

VI.3.1. Személyiségjegyek

A SZEM-modell alapfeltevése szerint nem születünk korruptnak, és olyan sem létezik, hogy korrupst személyiség. Sokkal inkább igaz az, hogy az életünk során, egyfajta tanulási folyamat eredményeként, a fejlődésünk révén válunk korrupttá vagy éppen szilárd erkölcsiségűvé. Ennek ellenére nyilvánvaló ténynek tekinthető, hogy a személyiségünk alapvetően befolyásolni képes azt, hogy ez a tanulási folyamat miként alakul, illetve a modell további tényezőire is feltételezhetően jelentős hatást gyakorol. Ennek megfelelően elképzelhetetlen az, hogy a kiegészítő tényezők között ne említsük meg az egyén személyiségjegyeinek a hatását.

Jelenleg a nem kóros személyiség vizsgálatára világszerte talán a leginkább elterjedt és elfogadott felfogásnak a McCrea és Costa⁶¹ (1987) 5 faktoros (*Big Five*) modellje⁶² tekinthető,

⁶¹ MCCREA, R. R. – COSTA, P. T., Jr. (1987): Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52. 81–90.

⁶² VARJÚ N. – MITYÓK Cs. (2018): Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából. In MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

amelyet részletesen tárgyalunk a tananyag II.2. alfejezetében. Az elmélet könnyű megérthetősége miatt igen elterjedt lett, és számos vizsgálatot végeztek vele, amelyek közül *Murphy, K. R. és Lee, L. L.*⁶³ kimutatta, hogy a *Big Five* modell *lelkiismeretesség* faktora és az integritás – mint a szilárd erkölcsiség személyiségjegye – pozitívan függ össze. Azaz eredményeik alapján egy erősen lelkiismeretes ember integritása és szilárd erkölcsisége is erősebb.

*Giluk, T. L. és Postlethwaite, B. E.*⁶⁴ (2014) több mint száz empirikus (gyakorlati, kísérleti alapú) vizsgálat tapasztalatát összegezte és elemezte, melynek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a *Big Five* modell *lelkiismeretesség* (kötelességtudat, felelősség) és *barátságosság* (őszinteség, szeretetreméltóság) faktora bizonyítottan negatív kapcsolatban van az akadémiai „becstelenséggel” (mint például puskázás, csalás, plágium). Mindez alapján az a személy, aki kötelességtudó, felelősségteljes, emellett pedig még őszinte, barátságos és szeretetre méltó is, sokkal kisebb valószínűséggel követ el becsstelenséget (csal, puskázik stb.), mint az, akit ezen tulajdonságok nem jellemeznek.

VI.3.2. A „Composite” modell (tapasztalat, nyereség-veszteség, önértékelés)

Több kutatót is megihletett Ajzen TVE-modellje, melyek közül *Eagly és Chaiken*^{65 66 67} a „*the composite attitude-behavior model*”-jében (fordítása: összetett attitűd-viselkedés modell) a TVE-modell továbbfejlesztéseként további 3 fontos tényezőt vezetett be az alaptényezők mellett:

1. a múltbeli szokások/tapasztalatok hatását,
2. a keletkező nyereség-veszteség mérlegelését,
3. valamint azt, hogy a végrehajtott cselekvés után az önértékelés hogyan változik/változhat.

*Guo, Xiao és Tang*⁶⁸ a vásárlók megtartásának modelljeként alkalmazta mindezt. Eredményeikben kiemelt szerepet kapott a vásárlók *nyereség-veszteség* mérlegelése, amely a cselekedetet megelőzően annak az átgondolására utal, hogy:

- ha valamilyen pozitív cselekményt megcsinálunk, akkor mekkora nyereségre számíthatunk (*beleértve ebbe az anyagi juttatást és minden más, számunkra nyereségnek tekinthető dolgot, mint a főnök elismerése, a barát tisztelete, a szülők büszkesége*);
- illetve ha valamilyen negatív cselekményt megcsinálunk és lebukunk, akkor milyen büntetésre számíthatunk (*például elvesztem a munkámat, elhagy a párom, börtönbe kerülök, stb.*).

⁶³ MURPHY, K. R. – LEE, L. L. (1994): Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, 8(4). 413–424.

⁶⁴ GILUK, T. L. – POSTLETHWAITE, B. E. (2015): Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 72. 59–67.

⁶⁵ EAGLY, A.H. – CHAIKEN, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Orlando, FL, Harcourt Brace.

⁶⁶ EAGLY, A.H. – CHAIKEN, S. (1998): Attitude structure and function. In GILBERT, D. T. – FISKE, S.T. – LINDZEY, G. eds.: *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 1, pp. 269–322). New York, McGraw-Hill.

⁶⁷ EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (2007): The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, 25. 582–602.

⁶⁸ GUO, L. – XIAO, J. J. – TANG, C. (2009): Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, 62. 1152–1159.

Ezt a nyereség-veszteség számítást érhetjük tetten a korrupció dinamikája kapcsán ismertetett játékelméletekben.

A *tapasztalat* tényező minden közvetlen és tágabb tapasztalatot magában foglal, amelybe beleértendők a *szokások* és *gyakori cselekedetek* is. A múltbeli viselkedés és tapasztalat hatása a jövőbeli viselkedésre vagy annak szándékára természetesen feltételezi egy tudatos átgondolás meglétét, de mindez akár automatikus is lehet.

Az *önértékelés* komponense arra utal, hogy magunkban azt is végiggondoljuk és mérlegeljük (tudatosan vagy tudattalanul), hogy miként fogjuk önmagunkat látni, értékelni azután, hogy végrehajtottuk, vagy éppen nem hajtottuk végre az adott cselekvést (*miután elkövettük a korrupciót, vagy éppen ellenálltunk a korrupciós kihívásnak*). (A példát lásd az e-learning tananyagban.)

VI.3.3. Szervezeti norma

A TVE alapmodelljében kiemelt szerepe van a viselkedéses szándék kialakulásában az egyén szubjektív normáinak. Figyelembe véve, hogy a közszolgálati dolgozók mindegyike egy specifikus jellegzetességekkel, sok esetben régi hagyományokkal és világos előírásokkal rendelkező szervezetben dolgozik, kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy a szervezet normái – a belső írott és íratlan szabályai – is befolyásolhatják azt, mennyire képes ellenállni az adott egyén a korrupciós kihívásoknak.

Aszervezeti norma a *szervezeti kultúra* része, ami – a lehető legegyszerűbben megfogalmazva – a szervezetben elfogadott és elvárt munkahelyi viselkedések rendszere.⁶⁹ A szervezeti kultúrát a dolgozók és a vezetők együtt alakítják ki úgy, hogy az minél inkább elősegítse a szervezetnek a változó külső és belső körülményekhez való hatékony alkalmazkodását (részévé teszik azt, ami segít a felmerülő problémák megoldásában, és elvetik azt, ami haszontalannak bizonyul).

*Campbell és Göritz*⁷⁰ kutatásukban interjúk alapján a vállalatok szervezeti kultúrájának azon jellemzőit vizsgálták, amelyek kialakítják és fenntartják a szervezet korrupcióját, beleértve ebbe az egyének korrupciós tevékenységét is. Elkülönítették a *menedzseri* (egyfajta vezető, aki alapvetően szervezi a munkát) és a munkát közvetlenül végző *beosztotti* szintet.

Eredményeikben kimutatták, hogy egy *korrump szervezet* esetében jellemző, hogy:

- a *menedzser* a *teljesítményt mint értéket* helyezi a korrupció fókuszába, és a teljesítmény érdekében akár korrupciós cselekedetre is motiválja a beosztottat;
- a *beosztott* pedig (mindezzel szemben egyfajta védekezésként) a *korrupciót mint szükséges megtennivalót* értelmezi.

⁶⁹ KLEIN B. – KLEIN S. (2006): *A szervezet lelke*. Budapest, EDGE 2000 Kiadó.

⁷⁰ CAMPBELL, J.-L. – GÖRITZ, A. S. (2014): Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, 120. 291–311.

Mindebből jól látszik, hogy a korrupt szervezet az alábbiakkal jellemezhető:

- jellemző elv „*a cél szentesíti az eszközt*”;
- jellemző érték a „*biztonság*”, ami jelen esetben az eredeti jelentését kissé kifordítva arra utal, hogy a korrupció végső soron segíti, nyereséghez juttatja a vállalatot, amely ezáltal hosszú távon, biztonságosan képes munkát adni az alkalmazottaknak;
- az alkalmazottak körében elfogadott, hogy „*megbüntetik*” azt, aki eltér ezen elvektől.

A fentiek alapján egyértelműen indokolt a SZEM-modell kiegészítő elemei között szerepeltetni a szervezeti norma hatását, és akár külön-külön kezelni a vezetői és a beosztotti szintet e vonatkozásban.

VI.3.4. Társadalmi norma és morális felfogás

A norma hatását tovább vizsgálva érdemes a személy közvetlen környezetében lévők véleménye alapján kialakuló szubjektív normán, valamint a fentiekben tárgyalt szervezeti normán túl a tágabb társadalmi környezet hatásaira is tekintettel lenni, és a **társadalmi normát** a SZEM-modellben önálló kiegészítő tényezőként szerepeltetni.

A társadalmi normák egyfajta – ahogy azt részben már kifejtettük a IV.2.1.5. alfejezetben – „*szabályrendszer*” jelentenek, amely a helyes és a helytelen megkülönböztetésére szolgál.

Fontos jellegzetessége a társadalmi normáknak, hogy az egyének mindig a saját szubjektumukon keresztül érzékelik őket. Általában általános törvényekben, fontos emberek és szervezetek kinyilatkozásaiban jelennek meg, és valamilyen kommunikációs csatornán keresztül közvetítődnek. Az átlagos embernek pedig – mivel a normák eredeti változatait általában nem ismerik, nem olvassák a törvényeket – csak szubjektív felfogásuk lehet róluk, arról, hogy mi a valódi tartalmuk, és mit kellene tenniük azért, hogy követni tudják.

Éppen ezért fontos, hogy a társadalmi norma mint a SZEM-modell egyik kiegészítő eleme esetében egyszerre vegyük figyelembe azt, hogy az *egyén mennyire ismeri a normákat*, illetve azt, hogy az *adott normák megszegése milyen szubjektív súlyú szankciót vonna maga után*.

Az emberek *morális felfogása* szoros kapcsolatban van a társadalmi normákkal. Az az ember, akinek a viselkedését *morálisnak* tartjuk, nagy valószínűséggel a társadalmi normáknak megfelelően éli az életét, figyelemmel van másokra, sőt ha kell, önmagát is korlátozza mások érdekében. Fontos hangsúlyozni, hogy az, hogy mit tekintünk morálisnak és mit nem, nem univerzális: jelentős különbség lehet az egyes egyének/kultúrák/szervezetek között e tekintetben.⁷¹

VI.4. Egyéni és szervezeti beavatkozási lehetőségek a SZEM-modell alapján

A SZEM-modell megalkotásának egyik kiinduló alapvetése volt, hogy a szilárd erkölcsiség nem velünk született tulajdonság, hanem az életünk során, a szocializációs folyamat révén sajátítjuk el, azaz egy olyan emberi tulajdonságunkról van szó, mely változtatható, alakítható. Éppen

⁷¹ HAIDTH, J. (2001): The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108(4). 814–834.

ezért fontos, hogy minderre tudatosan odafigyeljünk mind a magánéletünk során, mind pedig a munkahelyünkön.

Az alábbiakban a tananyag korábbi fejezeteiben részletesen ismertetett pszichológiai elméleteket és kutatási eredményeket segítségül hívva ismertetjük, gyakorlati példákkal illusztrálva, hogy a *SZEM-modell* egyes alap- és kiegészítő tényezői vonatkozásában milyen módon, milyen szerepben, illetve milyen eszközökkel tudunk annak érdekében tudatosan beavatkozni, hogy az egyén, illetve a munkahelyi szervezet szilárd erkölcsiségét erősíteni, fejleszteni tudjuk. A lehetőségek ismertetése során fontos, hogy külön-külön kitérjünk az *egyéni szintű*, illetve a *szervezeti szintű* beavatkozási lehetőségekre.

VI.4.1. Egyéni szintű beavatkozási lehetőségek

A *SZEM-modell* egyes elemeit tekintve egyéni szintű beavatkozásra ad lehetőséget az egyén attitűdjének, szubjektív normájának, morális felfogásának, személyiségjegyeinek, önértékelésének, valamint a kognitív készségeinek a fejlesztése révén a nyereség-veszteség számításának a külső befolyásolása. Minderre a jelen tananyag által is képviselt ismeretátadás mellett – amely már önmagában is képes növelni az egyének tudatosságát a saját viselkedésük megértése és irányítása kapcsán, még korrupciós kihívásnak tekinthető helyzetekben is – a leginkább olyan módszerek segítségével alakítható, amelyek lehetőséget adnak a közvetlen személyes élményre, valamint az élmények személyiségbe történő integrálására (például tréningek).

VI.4.1.1. Az attitűd megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén attitűdje a *SZEM-modell* egyik igen fontos alapeleme. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a közigazgatási szervezetekben törekedjenek annak érdekében is erőfeszítéseket tenni, hogy a *dolgozók attitűdje a szilárd erkölcsiségre vonatkozóan pozitív legyen*. Ehhez a *meggyőzés pszichológiáját*⁷² lehet segítségül hívni, amelynek egyik fontos alap gondolata, hogy a meggyőzés esetében sem maga az erre való törekvés a lényeg, hanem az, hogy mindezt az egyén hogyan értékeli.

A vonatkozó kutatási eredményeket⁷³ figyelembe véve annak érdekében, hogy a közigazgatásban dolgozó kollégák szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos attitűdjét pozitív irányba tudjuk befolyásolni, fontos, hogy folyamatosan közvetítsünk feléjük erre vonatkozó hiteles információkat, a következőkre való tudatos odafigyelés mellett:

- minél több, a dolgozók számára *releváns érvet* tartalmazzon az üzenet;
- hangsúlyozzuk, hogy mennyire fontos az egyén további boldogulása szempontjából, hogy a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatban *pontos döntést* hozzon;
- azt is hangsúlyozzuk, hogy az egyén mennyire érintett a témában, hogy ő is könnyen szembe találhatja magát korrupciós kihívással;
- az információ a hallgatóság számára *megérthető* formában kerüljön megfogalmazásra és közvetítésre;
- az átadandó információt tudatosan tervezzük és fokozatosan építjük egymásra;

⁷² SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

⁷³ SMITH–MACKIE (2001)

- az információ átadásakor a lehető legkisebbre csökkentjük a figyelem elterelésére alkalmas helyzeti jellemzőket (például telefon kikapcsolása, ügyfélfogadás szüneteltetése stb.).

VI.4.1.2. A szubjektív norma megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén szubjektív normái az ún. *szocializációs folyamatok* során alakulnak, melyekben természetesen jelentős szerepe van kora gyerekkorban a *szülőknek* és a közvetlen *családnak*, a későbbiekben pedig az ebbe a folyamatba becsatlakozó *kortársaknak*, valamint az intézményes *nevelésben* szerepet játszó felnőtteknek (gondozók, óvónők, tanárok, edzők stb.). Belépve a munka világába, az ő szerepüket veszi át az egyén életében a *munkahely* és a *munkahelyi közösség*.

Ahogy arról a *csoportnormákkal* kapcsolatos IV.2.1. fejezetben részletesen írtunk egy csoport alapvetően képes befolyásolni az egyén véleményét. Mindemellett arról is szóltunk, hogy akár egy eredetileg *kisebbségként* megjelenő vélemény is képes lehet módosítani a csoporton belüli többség véleményét, amennyiben következetesen és világos okfejtéssel képviselik azt. Mindezt a hatást tovább erősítheti, ha a kisebbségi álláspontot képviselő személynek *magasabb státusza* van a csoporton belül (például informális vagy formális vezető).

VI.4.1.3. Az egyénileg befolyásolható kiegészítő jegyek megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén *személyiségjegyei* felnőttkorban már sok esetben nehezen megváltoztathatók, ehhez az egyén tudatos elhatározására, valamint általában igen kemény lelki munkára van szükség, amit a legtöbb esetben kevéssé tud befolyásolni egy adott munkahelyi szervezet. E vonatkozásban talán az egyetlen, amit egy munkahelyi szervezet meg tud tenni, hogy támogatja az egyén szilárd erkölcsiségű viselkedésének megerősítését célzó személyiségfejlődési törekvéseit (vagy anyagilag, vagy például azzal, hogy házhoz hozza a pszichoterápia lehetőségét, stb.).

Az egyén *morális felfogásának* kialakulásában és így befolyásolásában, módosításában a szülők meghatározó hatása, az egyén erkölcsi fejlődésének menete, a szervezeti és a társadalmi normák mind fontos szerepet játszanak (lásd a III.2. alfejezetet). Mindemellett – ahogy arról a IV.2. alfejezetben szóltunk – létezik az ún. *morális önfelmentés* jelensége, amellyel szembeni védekezés érdekében fontos, hogy fokozottan érzékenyek és tudatosak legyünk az ezen önbecsapásokra utaló legapróbb jelekre is.

Az egyén *vonatkozó tapasztalatának* meghatározó szerepe nyilvánvaló mindenki számára. Egyértelműen támogathatja, segítheti, hogy ezen tapasztalatokat az egyén a szilárd erkölcsiség vonatkozásában helyesen értelmezze. Sőt növelhető is az egyén tapasztalata mindezt alátámasztó esetekkel, amennyiben a szervezetnél esetlegesen tapasztalt korrupciós esetek a megtörténtüket követően a lehető leghamarabb és egyben részletesen elemezve nyilvánosságra kerülnek. Nagyon fontos ugyanis, hogy *az egyén nemcsak a saját kárán, de más kárán, azaz más vonatkozó tapasztalata révén, azt megismerve és elemezve is képes tapasztalatot szerezni, és annak eredményeit önmagába beépíteni.*

Itt érdemes kitérnünk a SZEM-modellben szereplő **önértékelésre**, amivel kapcsolatban a szilárd erkölcsiséggel szembeni ellenállás növelése érdekében fontos, hogy a szervezet minél érzékletesebben bemutassa a lehetséges önértékelési következményeket az egyén szubjektív nézőpontján keresztül szemlélve.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk az egyén *nyereség-veszteség* számításait is, amelyeknek háttérében természetesen megtalálhatók az egyén korábban már említett

tapasztalatai és a kognitív-intellektuális képességei. Érdekes adalékot adhatnak mindennek a megértéséhez a tananyag IV.3. alfejezetében ismertetett játékelméleti példák. A személyes értékek megtartásának elősegítése a korrupcióba való belesodródást védheti ki, ami különösen a *közjavak*-játéknál ismertetett, feltételesen együttműködő személyek esetében lehet fontos. A korrupciós esemény felderítésében a fogolydilemmánál bemutatott, dezertálással járó, kellően ösztönző nyereség meghatározása segíthet (enyhébb büntetés, vádalku).

VI.4.2. Szervezeti szintű beavatkozási lehetőségek

A SZEM-modell elemeit érintő szervezeti szintű beavatkozások alatt olyan lehetőségek tudatos alkalmazását értjük, amelyek egyszerre képesek befolyásolni a szervezet valamennyi kollégájának szilárd erkölcsiségű viselkedésre vonatkozó szándékát. Ide tartozik a szervezeti norma és a szubjektív kontroll érzetének a tudatos befolyásolása.

VI.4.2.1. A szervezeti norma megváltoztatásának lehetőségei

A dolgozók munkahelyi viselkedését, azt, hogy miként, a tisztesség elvét milyen mértékben képviselve végzik a mindennapi munkájukat, nagymértékben befolyásolják az adott szervezet írott és íratlan szabályai, azaz a *szervezet normái*.

A fentieket figyelembe véve elengedhetetlen, hogy a szervezeti kultúra részeként olyan szervezeti normákat közvetítsenek, amelyek egyértelműen elutasítók a korrupciós viselkedéssel szemben, és hogy annak érdekében is mindent megtegyenek, hogy ezen normák az adott szervezetben működő kisebb munkahelyi egységek (osztályok, részlegek, csoportok stb.) esetében is elfogadottá, a mindennapi életükbe beépültté váljanak. Az a cél, hogy ne alakulhasson ki olyan *szubkultúra* a szervezetben, amely a hivatalos szervezeti kultúra részeként szereplő, a korrupciót egyértelműen elutasító egységes normától eltérne, és a korrupció egyes vagy minden formájával szemben engedékenyebbé tenné. Ennek érdekében fontos, hogy a különböző kisebb csoportokban meghatározó szerepet betöltő személyek véleményét a szervezet vezetői ismerjék, valamint hogy meggyőzzék őket arról, hogy a vonatkozó szervezeti normák képviselése és hirdetése elengedhetetlen a szervezet jövőbeli hatékony működése szempontjából.

Ahhoz, hogy ezen személyek képesek legyenek a saját csoportjaikon belül az egyes tagok vonatkozó, a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos normáit pozitív irányba befolyásolni, nagyon fontos, hogy hitelesek legyenek, hogy érvekkel is alá tudják támasztani a mondanivalójukat, és hogy ez utóbbi érdekében a kollégáik rendelkezésére tudjanak állni, ha kérdéseik lennének, ha tanácsra, támogatásra szorulnának e vonatkozásban.

Itt kell megemlíteni a társadalom egészére jellemző ún. *társadalmi normákat*, amelyek alakítása elsősorban a társadalmat irányító személyeknek a kezében van, az egyének és a munkahelyi szervezetek csak közvetetten képesek befolyásolni.

VI.4.2.2. A szubjektív kontroll megváltoztatásának lehetőségei

A szubjektív kontroll a SZEM-modell három alaptényezője közül az a tényező, amire egy munkahelyi szervezet a leginkább és a legközvetlenebbül képes hatást gyakorolni. Az egyén szubjektív kontrolljában két tényező játszik szerepet, egyrészt az, hogy az egyén véleménye szerint milyen tényezők szükségesek ahhoz, hogy a bejósolni kívánt cselekedetet – jelen esetben a szilárd erkölcsiségű viselkedést – megvalósíthassa, másrészt az, hogy ezen tényezők az ő saját szubjektív véleménye szerint a rendelkezésére állnak-e, vagy sem. Mindezen tényezők meghatározásában pedig az egyén olyan belső jellemzőin kívül, mint a szilárd erkölcsiségű viselkedés végrehajtásához szükséges ismerete, képessége, érzelmi ráhangolódása, valamint hatékonyságérzete, számos, a szervezet által viszonylagosan könnyen és egyben tudatosan befolyásolható külső tényező is szerepet játszik.

Már az egyén belső jellemzőihez tartozó ismeretek tényező esetében is fontos kiemelni a munkahelyi szervezet szerepét. A közigazgatási szervezet felelőssége ugyanis a tisztességes és egyben hatékony ügyintézéshez szükséges információk biztosítása éppúgy, ahogy a tisztességtelen ügyintézés következményeinek az ismertetése is. Itt kell kitérnünk az egyéni képességekre is, amennyiben azok a különböző ügyintézői feladatok végrehajtásához szükséges (például informatikai) ismereteket és készségeket érintik, hiszen ebben is fontos szerepe lehet a munkahelyi képzéseknek.

Egyértelműbben és nyilvánvalóbban érhető tetten a munkahelyi szervezet feladata és felelőssége az egyén szubjektív kontrollját befolyásoló ún. külső tényezőkben. A közigazgatási szervezetek vonatkozásában ezek azok a tényezők, amiket maga a szervezet igyekszik bevetni a korrupciómegelőzés érdekében. Tehát ide sorolandó minden olyan helyzeti, szituációs tényező, amelyek között az ügyintézőnek a munkáját kell végeznie, és amelyen keresztül a munkája követhető és ellenőrizhető annak szakmaisága, helyessége és tisztessége vonatkozásában.

A hivatali ügyintézés esetében felmerülő ilyen külső tényezőket ismerteti a 3. táblázat a szubjektív kontrollra gyakorolt hatásukkal együtt. Látható, hogy számos objektív körülménnyel és személyi ráhatással, ellenőrzéssel csökkenthető az egyéneknél az esetleges korrupciós cselekmény végrehajtásával kapcsolatban érzett szubjektív kontroll, így csökkenthető a vonatkozó cselekvéses szándék kialakulása, azaz a korrupciós cselekmény megvalósulása.

<i>A külső tényezők és a szubjektív kontroll</i>		
	<i>Külső tényezők</i>	<i>A külső tényezők hatása a szubjektív kontrollra</i>
1	<i>Kamerák az ügyféltérben</i>	Az ügyintéző munkáját folyamatosan felügyelik, ezért a viselkedése és az általa elmondottak folyamatos kontroll alatt vannak, így úgy érezheti, nem csinálhat semmi olyat, amit más ne látna (nem rejtheti el a viselkedését).
2	<i>Az ügyintézéshez használt számítógépes program beépített automatizmusai és naplózása</i>	Az ügyintézői program minden automatizálható lépést maga végez el, azaz az ügyintéző nem tud beleszólni, hogy bizonyos információkból miként számol végeredményt. Ahhoz, hogy mindezen módosítani tudjon, előzetes ismeret és tudatos felkészülés, esetleg más kollégák bevonása is szükséges lenne.

3	<i>Vezetői ellenőrzések</i>	Az, hogy milyen gyakran, milyen mélységben, illetve milyen esetleges következményekkel zajlanak a vezetői ellenőrzések, jelentősen képes befolyásolni, mennyire érzi az egyén, hogy a saját kontrollja alatt tartja a viselkedését.
4	<i>Több személyhez kötött döntések, határozatok</i>	Az a tény, hogy egy-egy fontosabb ügyintézői döntés meghozatalához, illetve hatályosításához több személy aláírása szükséges, szintén jelentősen csökkentheti az egyén szubjektív kontrollérzetét.
5	<i>A felfedett korrupciós cselekmények hivatalos kommunikációja</i>	Az a tény, hogy az adott közigazgatási szervezetben minden felfedett korrupciós cselekedetet a lehető leggyorsabban és legpontosabban kommunikálnak a teljes állomány felé annak pontos következményeivel együtt, szintén jelentősen csökkentheti az egyén szubjektív kontrollérzetét egy esetleges korrupciós cselekedet végrehajtásával kapcsolatban.

3. táblázat: A külső tényezők szerepe a szubjektív kontroll érzet kialakulásában
 Forrás: a szerző saját szerkesztése

VI.5. Ellenőrző kérdések

1. Mi a tervezett viselkedés elmélete?
2. Mit jelent az attitűd fogalma?
3. Mit jelent a szubjektív norma fogalma?
4. Mit jelent a szubjektív kontroll fogalma?
5. Mi az a SZEM-modell?
6. Mik a SZEM-modell kiegészítő elemei?
7. Miben érhető tetten a különbség a viselkedéses szándék és a konkrét viselkedés között?
8. Mit jelent az egyén fokozott szerepe a SZEM-modell egyes elemeinek értékelésében?

VII. ZÁRÓ GONDOLATOK

Tananyagunkban a pszichológia különböző meghatározó nézőpontjai, jelentősebb elméletei és vonatkozó kutatási eredményei mentén mutattuk be, milyen sokféleképpen lehet magyarázni a korrupció jelenségét, illetve a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet, azaz a szilárd erkölcsiségű viselkedést.

Szinte minden ismertetett megközelítési mód esetében láthattuk, hogy nem eleve elrendelt személyiségjellemzők vezetnek a korrupciós cselekmény végrehajtásához. Sokkal inkább olyan jelenségek láncolatáról beszélhetünk, amelyek egyes láncszemei önmagukban nem tekinthetők sem pozitív, sem pedig negatív tényezőknek. Az egyén lesz az, aki – tudatosan vagy tudattalanul meghozva a saját vonatkozó döntését – kezdi ezen láncszemeket úgy felfűzni és úgy hasznosítani, hogy azok a korrupció végrehajtását, vagy épp ellenkezőleg, a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet, azaz a szilárd erkölcsiségét erősítsék.

Igazán szemléletes megjelenési módja mindezen jelenségnek a szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti *SZEM-modell*, amelynek mindhárom alaptényezőjét, a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos attitűdöt, az egyén vonatkozó szubjektív normáját és a konkrét helyzetre jellemzően észlelt szubjektív kontrollját egyaránt jellemzi az egyes elemekben szerepet játszó tényezők szubjektív értékelésének kiemelt fontossága. Azt ugyanis, hogy az egyes elemek milyen súllyal esnek latba az alaptényezők értékelésében, majd pedig ezen keresztül a viselkedéses szándék kialakulásában, minden esetben az egyén „szemüvege”, az ő saját vonatkozó szubjektív kiértékelése határozza meg, amelyben természetesen jelentős szerepet játszanak olyan – a modell TVE-alapmodellhez képest kiegészítő részében szereplő – tényezők, mint az *egyéni személyiségjellemzői*, önértékelése, morális értékelése, vonatkozó tapasztalata, valamint a *nyereség-vesztés számítási módszertana*.

A *szervezeti és társadalmi normák* is ugyanezen egyéni kiértékelési folyamaton keresztül fejtik ki a hatásukat, csak jellemzően nem pusztán az egyén által, hanem egy kisebb vagy nagyobb csoport elfogadott szabályrendszerén keresztül, amelynek követése és betartása a csoport részévé válás alapfeltétele. Jellemző, hogy a csoportműködés sajátosságai mindezen folyamatot jelentősen képesek átszínezni. Az ismertetett kutatási eredmények alapján ugyanis számos csoportjelenség képes az egyének észlelését torzítva csökkenteni a korrupciós kihívással szembeni ellenálló képességüket. Mindez azonban fordítva is igaz, egy a korrupció felé elhajló munkahelyi közösségben a tisztességes, szilárd erkölcsiséget képviselő kisebbség is képes lehet olyan meggyőző hatást gyakorolni a többiekre – a határozottságuk, a tekintélyük révén –, amely elősegítheti a többség hozzáállásának a szilárd erkölcsiség felé való elmozdulását.

A tananyag sokszínűsége összhangban van a téma sokszínűségével, miközben minden részében azon alapgondolat hatja át, hogy a korrupcióra való hajlam nem velünk született tulajdonság, hanem tanulható, alakítható, formálható. Ebben a tanulási folyamatban pedig mind az egyénnek, mind pedig a közigazgatási szerveknek jelentős szerepe, ebből következően pedig feladata és felelőssége van a korrupciós kihívással szembeni ellenálló képesség, azaz a szilárd erkölcsiség fejlesztése érdekében.

VIII. FELHASZNÁLT IRODALOM

A tananyag az alábbi tanulmánykötet rövidített verziója:

MALÉT-SZABÓ E. szerk. (2018): *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

A kötet tanulmányai:

MALÉT-SZABÓ E. (2018a): *Bevezetés a korrupció pszichológiájába*.

VARJÚ N. – MITYÓK Cs. (2018): *Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából*.

VARRÓ-HORVÁTH D. – SZENTIVÁNYI-MAKÓ H. (2018): *Szemelvények a korrupció fejlődéslélektanából*.

HORVÁTH F. (2018): *A morálpszichológia alapkérdései és főbb irányzatai*.

Czibor A. (2018): *Szemelvények a korrupció szociálpszichológiájából*.

MALÉT-SZABÓ E. (2018b): *A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott SZEM-modell ismertetése és a közgazdaságban való alkalmazási lehetőségei*.

A hivatkozott irodalmak listája:

AJZEN, I. (1991): The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50. 179–211.;

AJZEN, I. (2005): *Attitudes, personality, and behavior* (2nd. Edition). Milton-Keynes, England, Open University Press/McGraw-Hill.

ALLPORT, G. W. (1980): *A személyiség alakulása*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

ALLPORT, G. W. (1987): A modern szociálpszichológia történeti háttere. In PATAKI F. szerk.: *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény I*. Budapest, Tankönyvkiadó.

ARONSON, E. (2008): *A társas lény*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

ASHFORTH, B. E. – GIOIA, D. A. – ROBINSON S. L. – TREVINO, L. K. (2008): Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management Review*, 33(3). 670–684.

ATKINSON, R. C. – HILGARD, E. (2005): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

ATKINSON, R. L. et al. (1999): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

- BANDURA, A. (1977). Social learning theory. In WOLMAN, B. B. – POMROY, L. R. eds.: *International encyclopedia of psychiatry, psychology, psychoanalysis, and neurology (Vol. 10)*. New York, Van Nostrand Reinhold.
- BANDURA, A. (1999): Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. [Special Issue on Evil and Violence]. 1999. 3. 193–209.
- BERECZKEI T. (2009): *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest, Typotex Kiadó.
- CAMPBELL, J-L. – GÖRITZ, A. S. (2014): Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, 120. 291–311.
- CARVER, C. S. – SCHEIER, M. (2006): *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- CIALDINI, R. B. (2009): *Hatás. A befolyásolás pszichológiája*. Budapest, HVG Könyvek. 17–325.
- COLE, M. – COLE, S. R. (1997): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- CZIBOR A. (2017): Szemelvények a korrupció szociálpszichológiájából. In MALÉT-SZABÓ E.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- CZIBOR A. (2014): *Döntések társas dilemmahelyzetekben*. Doktori disszertáció. Pécs, PTE Pszichológia Intézet.
- CSEPELI GY. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- DARLEY, J. M. (2004): The cognitive and social psychology of contagious organizational corruption. *Brook. L. Rev.*, 70, 1177.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Orlando, FL, Harcourt Brace.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1998): Attitude structure and function. In GILBERT, D. T. – FISKE, S. T. – LINDZEY, G. eds.: *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 1, pp. 269–322). New York, McGraw-Hill.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (2007): The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, 25. 582–602.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2017): *Special Eurobarometer Corruption Report 470*. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/81007>
Letöltve: 2018. 03. 14.
- FISCHBACHER, E. – GACHTER, S. – FEHR, S. (2001): Are people conditionally cooperative? Evidence from a public goods experiment. *Economic Letters* 71. 397–404.

- FORGÁCS J. (2007): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Gondolat.
- FORGÓ F. (2009): Mivel foglalkozik a játékelmélet? *Magyar Tudomány*, 170. évf. 5. szám. 515–528.
- GILUK, T. L. – POSTLETHWAITE, B. E. (2015): Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 72. 59–67.
- GUO, L. – XIAO, J. J. – TANG, C. (2009): Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, 62. 1152–1159.
- HADITH, J. (2001). The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108(4). 814–834.
- HOLLÁN M.: *A korrupció büntetőjogi vonatkozásai*. http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/f/be/b0000/Holl%C3%A1n%20Mikl%C3%B3s_A%20korrupci%C3%B3%20b%C3%BCntet%C5%91jogi%20vonatkoz%C3%A1s_tananyag.pdf Letöltve: 2017. 09. 10.
- HOLLANDER, E. P. (1964): *Leaders, groups, and influence*. Oxford University Press.
- HUNYADI GY. – Münnich Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.
- JANIS, I. L. (1972): *Victims of groupthink: a psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston, Houghton Mifflin.
- KLEIN B. – KLEIN S. (2006): *A szervezet lelke*. Budapest, EDGE 2000 Kiadó.
- KLOTZ P. (2017): *Az integritásszemlélet lehetőségei a korrupció elleni fellépésben, különös tekintettel a munkaköri kockázatok elemzésére*. Doktori disszertáció. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. http://akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/klotz-peter-doktori-ertekezes.original.pdf
- KOHLBERG, L. (1959): Stage and sequence: The cognitive-developmental approach of socialization. In GOSLIN, D. A. ed.: *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rand McNally.
- KORRUPCIÓ ÉRZÉKELÉSI INDEX (2019): Transparency International. Elérhető: <https://www.transparency.org/cpi2019> Letöltve: 2020. 03. 14.)
- LUCE, R. D. – RAIFFA, H. (1957): *Games and decisions: Introduction and critical survey*. New York, Wiley.
- MAIO, G. – R. HADDOCK, G. (2010): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. London, SAGE Publications Ltd.

- MALÉT-SZABÓ E. (2017): A szilárd erkölcsiség fogalma a fejlesztés szemszögéből. In FINSZTER G. – SABJANICS I.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 655–664.
- MALÉT-SZABÓ E. – CSATÓ P. (2015): A hazai rendvédelmi szerveknél előforduló korrupciós magatartások, valamint a korrupció megelőzésére tett törekvések jellegzetességei. In MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai*. Budapest, Belügyminisztérium. 11–52.
- MARGITICS F. (é. n.): *Személyiségpszichológia*. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aqJU_vPgalIJ:nyfmt.ucoz.hu/_ld/1/182_Szemlyisgpszich.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=safari Letöltve: 2017. 09. 05.
- MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4). 370–96.
- MASLOW, A. H. (1970): *Motivation and personality*. New York, Harper & Row.
- MCCREA, R. R. – COSTA, P.T., Jr. (1987): Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52. 81–90.
- MCLEOD, S. A. (2016): *Maslow's Hierarchy of Needs*. www.simplypsychology.org/maslow.html Letöltve: 2019. 09. 09.
- MÉRŐ L. (2013): *Mindenki másképp egyforma*. Budapest, Tericum.
- MIRNICS Zs. (2006): *A személyiség építőkövei*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.
- MOSCOVICI, S. – NEMETH, C. (1974): *Social influence: II. Minority influence*.
- MOSS, S. (2016): *Moral disengagement*. <http://www.sicotests.com/psyarticle.asp?id=390> Letöltve: 2018. 02. 26.
- MOZSÁR, F. (2009): Public Goods, Private Interest and Altruism. In BAJMÓCY, Z. – LENGYEL, I. eds.: *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. Szeged, JATEPress. 87–96.
- MURPHY, K. R. – LEE, L. L. (1994): Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, 8(4). 413–424.
- MYERS, D. G. (1994): „How nice people get corrupted?” In *Exploring Social Psychology*. USA, McGraw-Hill, Inc.
- NEMZETI KORRUPCIÓNELLENES PROGRAM (2015). <http://www.kormany.hu/download/5/e8/50000/Nemzeti%20Korrupci%C3%B3ellenes%20Program.pdf> Letöltve: 2017. 09. 10.
- OLÁH A. (2006): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.

- OSTROM, E. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York, Cambridge University Press.
- PALLAI K. (é. n.): *Integritás és integritásmenedzsment*. <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/3/00/80000/Integrit%C3%A1s%20%C3%A9s%20integrit%C3%A1smenedzsment.pdf> Letöltve: 2017. 09. 10.
- ROGERS, C. R. (1961): *On Becoming a Person*. http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Carl_Rogers_On_Becoming_a_Person.pdf Letöltve: 2017. 09. 08.
- SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- SZAKADÁT I. (2008): *Cselekvésméletek dióhéjban. Játék, elmélet, módszer, tan – Weber: újratöltve*. Budapest, Typotex.
- VAN VUGT, M. (2009). Averting the Tragedy of the Commons: Using Social Psychological Science to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science*, 18. 169–173.
- V. KOMLÓSI A. (2006): A személyiség értelmezésének és tanulmányozásának különböző megközelítései. In Oláh A. szerk.: *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium. 477–533.
- WILSON, D. S. – NEAR, D. C. – MILLER R. R. (1998): Individual Differences in Machiavellianism as a Mix of Cooperative and Exploitative Strategies. *Evolution and Human Behavior* 19. 203–212.

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem kiadványa.

Kiadó:

Nemzeti Közszerológálati Egyetem;
Közigerazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Tördelőszerkesztő:

Friebert Máté

ISBN 978-963-498-291-3 (PDF)

A kiadvány
a **KÖFOP-2.2.3-VEKOP-16-2016-00001**
„Kapacitásfejlesztés és szemléletformálás a
korrupciós esetek nagyobb arányú felderítése,
illetve megelőzése érdekében” című projekt
keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE